

POSLEDNJA VREMENA NADE

GLASILO CK13

Omladinski centar CK13 | 2022/23

CK13

POSLEDNJA VREMENA NADE

GLASILO CK13

Omladinski centar CK13 | 2022/23

*Sve dok se krug saosećanja
ne proširi na sva živa bića,
čovečanstvo neće postići mir.*

Albert Schweitzer

POSLEDNJA VREMENA NADE

GLASILO CK13 2022/23

PREDGOVOR: POSLEDNJA VREMENA NADE

Omladinski centar CK13

SUPROTSTAVITI SE RATU

Ozren Lazić

U BOSNI RAT JOŠ UVIIJEK TRAJE

Edvin Kanka Ćudić

O MIRU I AKTIVIZMU

Goran Božićević

OD REPRESIVNE SPIRALE DO SLOBODE

Sofija Mandić

STAMBENA KRIZA, RUSKE IZBEGLICE I SOLIDARNOST

Laura Pejak

POLITIČKO BESKUĆNIŠTVO

Miloš Urošević

PRAVO NA SLOBODU OD BESKUĆNIŠTVA

Ozren Lazić

INFOTEKA CK13: Retrospektiva dosadašnjeg rada

Laura Pejak

RADIO ZAJEDNICE CK13

Ozren Lazić

ISKUSTVO RAZLIKE

Omladinski centar CK13

O GAZDINSTVU

Borislav Prodanović

POVODOM NAPADA NA CRNI OVAN

Ozren Lazić

U POTRAZI ZA MEKIM MESTOM

Borislav Prodanović

GDE JE OLGIN PARK

Iva Ružić

PREDGOVOR

POSLEDNJA

VREMENA

NADE

Omladinski centar CK13

*Pitaš šta je nada.
Aristotel kaže da je to budan san.*
- Diogen (413-323 p.n.e.)

Pred vama je peti broj Glasila CK13 pod nazivom "Poslednja vremena nade". Ovaj broj Glasila se nastavlja na "vreme neizvesnosti" – problemsku temu prošlog broja koji je reflektovao naša iskustva, osećanja i razmišljanja u situaciji pandemije virusa COVID-19, situacije koja je svuda podelila ljude i otkrila odsustvo sistemske brige o životima ljudi i duboku socijalnu nejednakost širom sveta. Ova kriza je i svakog od nas lično iznutra podelila, ogoljavajući našu telesnost/ranjivost i zastrašujuće nepostojanje kapaciteta za brigu o sebi i brigu o drugome.

I danas, tri godine kasnije, vreme neizvesnosti i dalje traje i neizvesnosti su mnogostrukе. Opasnost pandemije je naizgled prošla, ali istina koju je otkrila a koja je većinom bila potisнута i negirana, je dugog trajanja i dubokog traga, a potiskivanja i negiranja koja danas činimo, sada ih očito činimo svesno.

U naporu da budemo svesni istine, što znači ne samo suočiti se sa stvarnošću kakva jeste već suočiti se sa *izazovom da se stvarnost promeni*, ovaj broj Glasila posvećujemo prevashodno **mišljenju mira**, odnosno načina na koji je moguće prevazići rat i razbiti ideološku utvrdu antropocentričnog i androcentričnog sveta – ideju o opravdanosti ubistva.

Putinova invazija na Ukrajinu nas je podsetila da svi putevi državnih politika neumitno vode ka militarizaciji društva gde je rat krajnja ali dosledna konsekvenca. Jer *nasilje je prvi princip rata*. Svim totalitarnim i zločinačkim režimima je neophodno da pripreme plodno tlo za vojnu mobilizaciju, što podrazumeva sejanje zla kroz stvaranje neprijatelja i održavanje neprijateljstava. U tom smislu, rat je konačno ostvarenje ideologije razlike koju svakodnevno živimo u takozvanom miru, koja ljude razlikuje i deli na podobne/nepodobne, poželjne/nepoželjne, naše/njihove, čiste/nečiste, normalne/nenormalne, zdrave/bolesne.

U podlozi ovih razlikovanja je podrazumevana razlika između muškarca i žene i razlika između čoveka i životinje. Ukoliko želimo živeti radikalni mir – mir u kojem rat nije moguć i gde smrt ubistvom ne postoji – neophodno je suočiti se sa ovim primarnim principima patrijarhalnog zla. Obećanje semena razlike je u *diskriminaciji* (značenje pojma *diskriminacija* potiče od *razlikovanja/ razdvajanja/ isključivanja*), u tome da se *podeljeni* ljudi više nikada ne spoje, da različitost postane pretpostavka mržnje prema drugom i kao takva sastavni deo političke kulture i identiteta. Konačno, da se na podlozi podeljenosti, mržnje i isključivanja ljudi, ljudima i zemljom vlada i upravlja.

Odbrana teritorijalnosti, masovna ubistva, silovanja, uništavanje čitavih gradova, nasilno raseljavanje i deportacije nisu bauk prošlosti brutalnih ratova koje smo navodno prevazišli već današnja evropska realnost koja nam preti budućnošću naše prošlosti: ‘trauma je ono što *nismo* proživeli’. U toj prošlosti odrastaju i generacije mladih rođenih sa nasleđenom traumom koju teško razumeju.

Mladi zbog toga postaju lako instrumentalizovani od strane državnih/nacionalističkih/ crkvenih/ kriminalnih struktura čiji programi im omogućavaju da potisnu ili racionalizuju lične ili kolektivne frustracije (neprocesuiranu društvenu traumu) u lažnu/prividnu ispravnost i sigurnost. Ovo je očito u stavovima većinskog društva kao i u stavovima mladih o Kosovu ili o egzistenciji LGBT osoba; iza takvih stavova стоји demon patrijarhata koji se ispoljava u mizoginiji, homofobiji, ksenofobiji, nacionalizmu, fašizmu.

Zbog toga su naša društva u naročitom iskušenju, a prihvatanje odgovornosti za počinjene zločine i međusobno sećanje na žrtve ratova u bivšoj Jugoslaviji ostaje izvan procesa suočavanja sa prošlošću. U takvom ne-miru, ratovi se nikad nisu i neće završiti. Podeljenost i mržnja među ljudima su ostali, nasleduju ih nove generacije, a rane su dodatno otvorene novim ratom u Evropi čiji echo ne samo da dopire do nas već se i priziva. Jer rat se priziva svakim diskriminatornim činjenjem spram drugog i drugačijeg, svakim diskriminatornim pogledom, rečju, mišlju. A *mir*, kako nam se obraća Jadranka Brnčić, *počinje načinom na koji zatvaramo i otvaramo vrata svoje sobe... Ako smo budni u svemu tomu, bit ćemo budni i u najtežim situacijama. Unatoč njima. A tada tek posljednja vremena trajno ostaju prvima. Novima. Vremenima nade.*

Ako na taj način razumemo i osećamo mir, znamo da su ratovi počeli upravo ‘načinom na koji zatvaramo i otvaramo vrata svoje sobe’. Time nismo još nikog ubili, ali smo otvorili vrata diskriminaciji. *Odbrana sebe na račun drugog otvara vrata nasilju – obraća nam se Ana Raffai; ako zaista želimo mir, moramo početi na našoj strani.*

U tom smislu, neprijatelj je uvek na našoj strani. Još uvek, ukoliko istrajavamo u nadi. Ratovi ne završavaju zaista prestankom oružanih sukoba; svakako ne završavaju pobedom jače oružane sile. Ratovi mogu da prestanu onog momenta kada shvatimo da izgrdanja mira pretpostavlja transformaciju/rušenje sistema koji strukturno i kulturološki proizvodi i opravdava nasilje koje činimo.

Upravo proživljavanjem traume prošlosti, ovo vreme, uprkos najtežim situacijama, osećamo kao prvo, novo – kao **vreme nade**. Budimo se ne iz sna, već sa snom. Tekstovi sabrani u ovom Glasilu deo su tog pokušaja da, svaki put, sa nadom otvorimo vrata svoje sobe i počnemo dan. Uprkos neizvesnosti, ovoliko znamo: *danас je novi dan.*

"Umirenje"
Marija Mitic

SUPROTSTAVITI SE RATU

Ozren Lazić

Smrt predstavlja večnu misteriju za sve religije, kulture i društva, fenomen kroz čije objašnjenje i odnošenje nastojimo dati smisao životu. Jer, kako se odnosimo prema smrti tako i živimo, i to je bitna odlika čoveka – da se prirpema za smrt. Ali antropocentričnost takve postavke koja bi trebalo da nas uzdigne iznad ostatka živog sveta potire činjenicu da je čovek jedina životinja koja istovremeno sistematično proizvodi smrt (direktno ili indirektno) i destruktivno se odnosi prema životu drugih.

Istorija nam pokazuje da su kroz ratove ljudi oduvek priređivali pakao na zemlji i verovatno ne postoji dan koji nije ispunjen nekim oružanim sukobom, međusobnim ubijanjem ljudi. Premisa autora je da se ratom ne dolazi do mira, naprotiv. Nijednom ratu mir nije cilj, već ubijanje, ponižavanje, pokoravanje, zastrašivanje, nanošenje štete i patnje. Zvanični državni narativi o slavnim ratovima i herojima iz prošlosti zapravo zatiru narative o stradanjima, patnjama, mučenjima civila, kao i onih koji učestvuju u oružanim sukobima. Herojstvo u ratu je stara kategorija i njom se rat prikazuje kao opravdan, nužan, pa i častan, jer pretpostavlja "najuzvišeniju dužnost", odbranu interesa države u kojoj živimo, oružani sukob među državama i njihovim vojnim snagama. Međutim, rat nikada nije "samo" to. Nijedan rat nije samo oružani sukob između vojnika, rat je uvek usmeren i na civile, na njihovo stradanje. Monstrouznost ratova, naročito dvadesetog veka, koja se ogleda u masovnom ubijanju vojnika i civila na sve moguće načine, i mogućnost doslovног smaknuća ljudi i drugog živog sveta atomskom bomboom, podstakla je raspravu u međunarodnim krugovima o neophodnosti donošenja etičkog kodeksa ratovanja koji bi minimalizovao stradanje civila, ali i čitave napore da se dođe do adekvatnog međunarodnog pravnog okvira za bezbedan život ljudi. Jer, pogrešno je misliti da se u ratu ubijaju iksljučivo vojnici, a ne i civili, deca, žena i stari, da se ne siluju žene, deca i muškarci. Takođe, pogrešno je misliti da ratuju samo vojnici, to rade i paravojne formacije (često sačinjene od dobrovoljaca koji su nekada bili bliski sa svojim žrtvama) koje često sprovode najmonstruoznije zločine i profitiraju od pljačke. Nadalje, pogrešno je misliti da ratuju samo države međusobno, oružani sukobi se dešavaju i unutar država, baš kao što se dogodilo u Jugoslaviji (od 1945. godine najčešći ratovi jesu građanski ratovi i oružane pobune).

Ovo su sve strategije ratovanja u kojima ljudi čine najstrašnije zločine. Negiranje ratnih zločina je takođe zločin i produbljuje rat. Ako mislite da se ove stvari u ratu ne dešavaju ili da su izmišljene, prenaglašene, stvar propagande, onda učestvujete u negiranju ratnih zločina, pravdajući to nekakvim idealom patriotizma, zadojeni nacionalizmom koji se gradi mržnjom prema onima koji su nam "neprijatelji"

ili nečeg trećeg što podstiče mnoge da uzmu oružje kojim će ubijati ljudе. Ako dodatno mislite da su te stvari neophodne onda slobodno mogu reći da biste bili spremni i da učestvujete u ratu, i nadam se da nećete biti u prilici da ostvarite taj zločinački potencijal.

Ipak, normalizacija nasilja i rata kroz romantičnu sliku o odbrani otadžbine i borbi za nacionalne interese nas čini spremnim za rat, za ubijanje. Štaviše, stara deviza "ako hoćeš mir, vodi rat" povezana je sa uvreženim mišljenjem da je neka država bezbedna onoliko koliko je sposobna da vodi rat. Za to je neophodna opšta militarizacija društva i opravdanje rata. Sukladno, ratu predstoji dug i sistematičan rad države na označavanju drugih naroda kao neprijatelja koji nas ugrožavaju, ulaganje u vojsku više nego u civilne ustanove, suspenziji civilnog društva i demokratskog odlučivanja, detektovanje izdajnika, potčinjavanje žena ulogom majki budućih sinova-vojnika, označavanje pojedinih kategorija društva kao unutrašnjih nepoželjnih elemenata (pederi, lezbejke, beskućnici, nacionalne i druge socio-ekonomske manjine). I to jeste izjednačavanje mira i bezbednosti sa vojnom bezbednošću, izjednačavanje mira sa militarizacijom društva. Na ovaj način, rat je ekpanzija principa nasilja koji normira svaku sferu života, a "mir" je privremeni prekid rata, u "mиру" se kroz nasilje, tlačenje, nacionalizam, šovinizam, mizoginiju, priprema tlo za naredni rat. Naizmenični periodi mira i rata počivaju na opravdanosti ubijanja, na stalnoj mogućnosti da neko bude ubijen zarad "višeg" interesa, a samim tim i da bude predmet drugih vidova nasilja i lišavanja slobode. Uputne su reči Eme Goldman o militarizmu: *Militarizam uništava najjače i najproduktivnije elemente svake nacije. Militarizam guta najveći dio nacionalnog prihoda. U ništicu. Život stagnira, sva nastojanja su ograničena, znoj i krv radnih masa se koriste kako bi se nahranilo nezasitno čudovište – militarizam. Pod takvim okolnostima on mora postati arogantniji, agresivniji, više napuhan vlastitom važnošću. Ako nema drugog razloga, onda zbog suviška energije militarizam mora djelovati da bi preživio. Zbog toga će tražiti neprijatelja ili će ga stvoriti na umjetan način. U ovoj civiliziranoj metodi i svrsi, militarizam održava država, štite ga zakoni, ojačavaju ga škola i obitelj, a glorificira ga javno mišljenje. Drugim riječima, funkcija militarizma je ubijanje. On ne može živjeti nego kroz ubijanje.*¹

Ne zavaravajmo se, nikakva geostrateška analiza, spoznaja odgovornosti svetskih sila za ratove u svetu i njihove mračne kolonijalne prošlosti, neće promeniti činjenicu da se politike skoro svih država (uključujući i naše) baziraju na nasilju, pri čemu su ratovi samo najradikalnija ispoljavanja takvih politika, niti će nas oslobođiti od odgovornosti učestvovanja u ratu. Ne moramo uzeti oružje da bi ratovali. Način na koji govorimo o ratu, šta radimo povodom rata, bitno određuju naše odnošenje prema ratu. Za početak, da li možemo zamisliti kako je to pucati u ljudе pred sobom, kako je to biti ispred kordona pušaka koje pucaju na vas, gledati mrtva tela bližnjih i boraviti među njima u nadi da se neće otkriti da ste još živi, kako je to biti u zatvorenom prostoru pod požarom dok čekate neizbežnu smrt, kako je to biti silovan više puta uz pretnje smrću...? Da li zamišljamo te užase kada zdrušno učestvujemo u raspravama o ratovima, iznosimo briljantne uvide o učestvovanju svetskih sila u pokretanju ratova, kada raspravljamo da li su ratovi opravdani ili ne, kada se pitamo kako rat "napreduje" i pristrasno zauzimamo strane? Već sam govor o ratu može doneti rat među nama. Nakon napada Rusije na Ukrajinu društva su se podelila po ratnoj liniji Istok – Zapad, imperijalizam – antiimperijalizam, kosmopolitizam – nacionalizam, itd... Na Balkanu su ponovo otvorene rane rata, nacionalistički sentimenti su pojačani. Društva su samo potvrdila već postojeće podele iz kojih je rat i iznikao. Nažalost, malo je onih koji uzimaju u obzir ljudska stradanja kada govore o ratu, malo je onih koji

¹ Emma Goldman "Pripremljenost, put ka sveopćem pokolju"
<https://anarhisticka-biblioteka.net/library/emma-goldman-pripremljenost-put-ka-sveopcem-pokolju>

pozivaju na prekid rata. Najčešće možemo čuti/pročitati kako je rat u Ukrajini strašan, ALI neko ga je isprovocirao, i sada nam ostaje da prihvatimo neku stranu i da čekamo ishod. I zaista, militarizacija društva se ogleda u tome da se rat nudi kao nužnost u kojoj moramo svi učestvovati i koja je uvek opravdana. Izostanak empatije prema žrtvama je u osnovi ratovanja i ono je rezultat normalizacije nasilja u svakodnevnom životu. Prikrivanje i negiranje zločina, manipulisanje žrtvama, insistiranje na poziciji žrtve u oružanom sukobu, manipusanje ljudima koji su zahvaćeni ratom, manipulisanje javnosti - to su taktike svake države koja inicira rat. Posledice su pogubne i doprinose iskriviljenoj slici realnosti koja nam otežava, a nekada i čini nemogućim, da prozremo zločine prema drugima koje se počinjavaju u naše ime.

Tako je od činjenice da je nedavna istorija bivše Jugoslavije ispisana krvavim građanskim sukobima i zločinima protiv čovečnosti, jedino tragičnija činjenica da države naslednice aktivno rade na istovremenom negiranju "vlastitih" zločina, "tuđih žrtava", vlastite odgovornosti, stigmatizaciji "drugih" kao zločinaca i isticanju "svojih žrtava". Mnogo Srba još uvek veruje da je za rat u bivšoj Jugoslaviji odgovoran Zapad i da smo zapravo žrtve svetske zavere. Ratovi na prostoru bivše Jugoslavije su nedvosmislno pokazali kako zajednice mešovitih nacionalnih pripadnosti i veroispovesti mogu da se iskoriste od strane političkih elita kao okidači za momentalni rat, kroz reprezentaciju drugih kao neprijatelja, pripremu za međusobno ubijanje onih koji su donedavno bili rođaci, prijatelji, komšije. Mržnja, strah, agresija prevladali su jedinstvo, solidarnost i empatiju, i postali dominantne državotvorne vrednosti. Propuštene prilike da se sistemska sprovede suočavanje sa zločinima i zločinačkom kulturom, da se otvore mehanizmi za pomirenje, obeležavaju živote ljudi post-jugoslovenskih društava na jedan naročit i poguban način – živimo u zločinačkim državama nastalim na talasu zločina, vode nas zločinci i ratni huškači. Isti mehanizmi kojima se odlučivalo o ratu, ideje kojima se rat vodio i kojim se "razrešio", prisutni su u "postratnom" periodu u našim društвима – mehanizmi dubokog svakodnevnog nasilja u svakodnevnom životu. Dokle god kao društvo negiramo zločine počinjene u naše ime i opravdavamo se "istorijskom nepravdom" koju trpimo, ne možemo očekivati da saosećamo sa drugima koji stradaju u drugim ratovima, ili da budemo pravedni prema ljudima sa kojima živimo, naročito onim marginalizovanim i svakodnevno ugnjetavanim, da budemo pravedni prema drugim živim bićima i prirodi. Ako se ne opiremo nasilju mi smo saučesnici rata. Nikada nije dovoljno naglasiti – naša društva su učestvovala u projektu etničkih čišćenja, kreiranju teritorija doslovno očišćenih od drugih i drugačijih (kroz masovna ubijanja, silovanja, proterivanja, biroktatsko nasilje). Jednostavnije rečeno, ulog rata je bio stvaranje država bez ljudi "druge" veroispovesti i nacionalnosti. Monstrouznost ovakvih poduhvata su nam i dalje neshvatljivi i teški za prihvati. I zato, kada govorimo o nikada uspeлоj tranziciji naših društava nakon 30 godina od početka rata u BiH možemo se zapitati da li će ona uopšte i biti moguća u budućnosti. Srbija i dalje ratuje, što jasno pokazuje nespremnost da osudi napad Rusije na Ukrajinu, dok pruža utočište proruskim militantnim i fašističkim organizacijama koje vrše teror nad antiratnim aktivistima i pozivaju na rat. Takođe, Srbija ratuje dokle god nije spremna da prizna gencodinu i ekpanzivnu politiku tokom 90-ih, kao i zločine počinjene prema Albancima na Kosovu, i dokle god viziju teritorijalnog integriteta prepostavlja pravu i potrebama ljudi koji tamo žive.

Zato, umesto što pratimo geostrateške analize, istražujemo "zvaničnu" (a zapravo uvek ratnu) istoriju, pristrasne udžbenike iz istorije, pratimo medijsko izveštavanje o ratu ili slušamo govore onih koji nas vode u rat, bilo bi bolje da čitamo vojničke memoare, svedočanstva onih koji su preživeli strahote rata poput koncentracionih logora, masovnih egzekucija, silovanja, kao i da se okrenemo drugim sadržajima koji prikazuju traume rata, kako vojnika, tako i civila. Rat bi trebalo

ogoliti iz perepektive individue, iz pojedinačnog pakla žrtve ili ratnog veterana koji nam se obraćaju i pokušavaju da nam prenesu kako je to biti u ratu. Shvatićemo da je trauma u ratu univerzalna za sve njene učesnike i možda ćemo opreznije misliti i govoriti o ratovima. Daleko od toga da geostrateško razmišljanje, poznavanje istorije odnosa naroda/država u sukobu ne mogu doprineti razumevanju rata, ali to nije dovoljno za dekonstrukciju rata i podsticanje antiratnog otpora. Za antiratni otpor je potrebno verovanje i ubeđenje da je svaki rat zlo i da mir nema alternativu.

Zato zvanične ratne istorije po pravilu brišu iz sećanja sve one koji se na bilo koji način suprotstavljuju ratu, jer nacionalne istorije stoje u službi reprodukcije nasilja država. Tako ostaju zaboravljeni i politički progonjeni pojedinci i pojedinke koji beže od nametnute obaveze ratovanja, ostavljaju svoje domove ili bivaju zatočeni, dezertiraju, ne pucaju u neprijatelja i odbijaju poslušnost, oduzimaju sebi život jer su mimo svoje volje poslati u rat, ne daju svoje sinove u rat, staju na put oružju i tenkovima, pozivaju na prigovor savesti, kroz javnu reč i delovanje pozivaju na prestanak ratova, podsećaju na ratne zločine, pozivaju na odgovornost i zahtevaju pravdu za sve žrtve rata, hrabro ističu neraskidivu vezu vlasti, kriminala i rata, bore se protiv istorijskog revizionizma, pozivaju na mir i izgradnju poverenja...To su subjekti i dela moći koji staju na put militarizmu, kojima je cilj izgradnja pravednog društva, a ne poznavaoci velikih istina koji durbinom sa vrha i distance posmatraju i analiziraju ratove, poput generala koji šalju ljude u smrt.

U tom smislu možemo govoriti o potrebi višestruke tranzicije: kojom ćemo se kao društvo suočiti sa zločinima koji su se vršili u naše ime i priznati sve žrtve i jasno odrediti zločince; prestati da se delimo po nacionalnim i verskim osnovama; kojoj ćemo na demokratski način uspostaviti mehanizme podsticanja političke, socijalne, ekonomski, rodne i ekološke pravde. Sve ove tranzicije su međusobno uslovljene i jedna bez druge nisu moguće. Zato je pitanje rata i mira šire od pitanja oružanih sukoba, ono je pitanje svakodnevnog života, ono se tiče načina na koji živimo i kako se ophodimo prema drugima i drugaćijem. I zato kada govorimo o miru, i šta bi danas bio mir, bilo koji odgovor, ili delo koje bi išlo u prilog solidarnom i odgovornom društву, doprinelo bi miru. Mir bi trebalo stvoriti i za to ne postoje zacrtani putevi.

U BOSNI RAT JOŠ UVijeK TRAJE

Edvin Kanka Ćudić

Prošla godina je bila u znaku tridesete godišnjice od početka rata protiv Bosne i Hercegovine. Iako se radilo o važnom datumu ne samo za ovu zemlju, nego i za region, to se u konačnici nije dovoljno osjetilo. Razlog je možda i taj što se rat završio, ali konflikt i dalje traje.

Oružani sukob je zaustavljen 1995. godine. No, nastavio se drugim sredstvima. Stalnim zveckanjem oružja. Istim onim metodama koje su dovele do početka rata. Jedna strana i dalje tvrdi da je Bosna i Hercegovina nemoguća država. Druga se bori za unitarizam. Treća, zbog neispunjene snova, zalaže se za stvaranje entiteta koji je ukinut u Vašingtonu 1994. godine. Sve tri strane – srpska, bošnjačka i hrvatska – navode drugi datum za početak rata. Ne razlikuje se to samo po mjesecima. Već i po godinama.¹

Tokom konfliktta, raseljeno je više od dva miliona osoba.² Rat protiv Bosne i Hercegovine se ne izučava kroz obrazovanje. Njegova povijest, historija zločina prema drugima, uči se u krugu porodice. Lične traume postale su zvanična verzija onoga što se događalo na tim prostorima. U tim sagama, svi su se branili. Niko ni u čiju kuću nije išao što je htio. Niko nije imao želju za tuđom imovinom. Bogata turistička ponuda privlači domaće i strane turiste, posjećuju se Andrićgrad, rafting na Tari, a pri tome zanemaruju monstruoznosti počinjene u Foči i Višegradu. Zločini komšija postaju mitske priče, a ne stvarne činjenice iz dokumenata Haškog tribunala.

Opsada Sarajeva je započela početkom aprila 1992. Okončana je krajem februara 1996. godine. Trajala je 1.425 dana.³ Grad se nalazi na oko sedam stotina metara nadmorske visine. Okružen je brdima i planinama koje prelaze i dvije hiljade metara. Sa tih lokacija, Sarajevo su raznim streljivom tukla lica koja su do tih dana sa drugima u tom mjestu bezbjedno živjela. Ubijeno je više od 11.500 osoba. Na prijestolnicu je prosječno na dnevnoj bazi padalo 329 granata.⁴ Zabilježeno je da je 22. jula 1993. na Sarajevo ispaljeno rekordnih 3.777 projektila.⁵ Porodilište na Jezeru, Pošta, Olimpijski muzej, Vijećnica, zgrada dnevnog lista Oslobođenje, ali i

¹ Nataša Andelković, Kraj Jugoslavije: Kad je zaista počeo rat u Bosni i Hercegovini, BBC, 6.4.2022. (<https://www.bbc.com/serbian,lat/balkan-60601093>)

² Nataša Andelković, Kraj Jugoslavije: Kad je zaista počeo rat u Bosni i Hercegovini, BBC, 6.4.2022. (<https://www.bbc.com/serbian,lat/balkan-60601093>)

³ Sarajevo1425, Opsada u brojkama (<https://sarajevo1425.ba/opsada-u-brojevima/>)

⁴ Vesna Bešić, Na Sarajevo je prije 28 godina palo 3.777 granata, Anadolija, 22.7.2021. (<https://www.aa.com.tr/ba/balkan/na-sarajevo-je-prije-28-godina-palo-3777-granata/2311215>)

⁵ Klix.ba, Prije 29 godina u jednom danu na Sarajevo je palo 3.777 granata, 22.7.2022. (<https://www.klix.ba/vijesti/bih/prije-29-godina-u-jednom-danu-na-sarajevo-je-palo-3-777-granata/220722034>)

brojne fabrike i ustanove kulture, uništene su djelimično ili do temelja.⁶ Oko glavnog grada se nalazilo 120 minobacača i 250 tenkova Jugoslovenske narodne armije. Poslije su prešli u ruke Vojske Republike Srpske. Svrha im je bila mučenje i ubijanje dojučerašnjih sugrađana na najmonstruoznije načine.⁷

Haški sud je Stanislava Galića, zbog kršenja zakona i običaja ratovanja i zločina protiv čovječnosti, te kampanje granatiranja i snajperskog djelovanja protiv civilnog stanovništva bosanskohercegovačkog glavnog grada, osudio na doživotni zatvor. Osuđen je i Dragomir Milošević na dvadeset devet godina zatvora.⁸ Radovanu Karadžiću, tadašnjem predsjedniku Republike Srpske i ujedno vrhovnom vojnom komandantu, presuđen je doživotni zatvor. Također, Ratko Mladić, kao komandant Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, osuđen je na kaznu doživotne robije.⁹ Oглаšeni su krivim za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu sa ciljem „pokretanja i provođenja kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja civilnog stanovništva Sarajeva, čiji je cilj bio širenje terora među civilnim stanovništvom“.¹⁰

Sarajlije su bile mete neselektivnih napada. Dok su stojali i čekali u redu da kupe hljeb, hranu na pijaci ili da natoče vodu. Djeca su ubijana u školskim klupama.¹¹ No, ovi podaci ne pomažu mnogo u polemikama sa neistomišljenicima. Dok su se 2012. na Titovoj ulici postavljale crvene stolice i oplakivali svoji najmiliji, u Istočnom Sarajevu se jedanaest godina poslije, na neustavni Dan Republike Srpske, razastirala pet stotina metara duga trobojka tog entiteta. Ista ona zastava, na isti onaj datum koji se uzima odgovornim za smrt nedužnih stanovnika Sarajeva.¹² Vjeruje se u ono u što se želi vjerovati. No, pojedini i dalje proklamuju da se država stvara na zločinima drugih.

„Ako želiš da imaš nešto svoje i da bude tvoje, a to je država i dijete, da ne bude tuđe, ono se rađa u krvi“, ispovijedao se Radovan Karadžić 2019. iz zatvorske celije na jednoj podgoričkoj tribini.¹³

Civilno društvo kroz nevladine organizacije svakodnevno se bori za sredstva donatora kojih je iz dana u dan sve manje. Takvih udruženja, koje nazivamo ljudskopravaškim, u manjim sredinama gotovo da nema. Ako postoje, oličena su u omladinske udruge ili organizacije koje se bave pravima žena ili drugih ugroženih skupina. Moraju razmišljati o onome što će njihovi predstavnici govoriti u javnosti. Vazdan odmjereno. Kako se u svome mjestu ne bi suočili sa odbacivanjem. Tako dolazi i do relativizacije. Nekada ne razumiju niti suočavanje s prošlošću niti svoju ulogu u zajednici. Tamo gdje postoje udruženja žrtava, nerijetko su povezana sa političkim strukturama. Djeluju u interesu tih retorika. Trude se da

⁶ Senita Šeherčehajić, 29 godina od početka opsade Sarajeva: Svima nam je bila nacrtana meta na ledima, Anadolija, 5.4.2021.

(<https://www.aa.com.tr/ba/balkan/29-godina-od-po%C4%8Detka-opsade-sarajeva-svima-nam-je-bila-nacrtana-meta-na-le%C4%91ima/2198258>)

⁷ Klix.ba, Prije 29 godina u jednom danu na Sarajevo je palo 3.777 granata, 22.7.2022.

(<https://www.klix.ba/vijesti/bih/prije-29-godina-u-jednom-danu-na-sarajevo-je-palo-3-777-granata/220722034>)

⁸ Amer Jahić, Sarajevo - 30 godina od početka opsade, Glas Amerike, 5.4.2022.

(<https://ba.voanews.com/a/sarajevo-obiljezava-30-godina-od-po%C4%8Detka-opsade/6515816.html>)

⁹ Dejan Jazvić, Prije 30 godina počela najdulja opsada na tlu Europe nakon 2. svjetskog rata, Večernji list, 5.4.2022.

(<https://www.vecernji.hr/vijesti/prije-30-godina-pocela-najdulja-opsada-na-tlu-europe-nakon-2-svjetskog-rata-1576382>)

¹⁰ Amer Jahić, Sarajevo - 30 godina od početka opsade, Glas Amerike, 5.4.2022.

(<https://ba.voanews.com/a/sarajevo-obiljezava-30-godina-od-po%C4%8Detka-opsade/6515816.html>)

¹¹ Jutarnji list, Sarajevo je bilo pod opsadom puna 44 mjeseca: Ovo su svjedočanstva ljudi koji su to preživjeli, 7.4.2022.

(<https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/sarajevo-je-bilo-pod-opsadom-puna-44-mjeseca-ovo-su-svjedocanstva-ljudi-koji-su-to-prezivjeli-15180907>)

¹² Politika, U Istočnom Sarajevu razvijena zastava Republike Srpske duga 527 metara, 9.1.2023.

(<https://www.politika.rs/sr/clanak/531832/U-Istočnom-Sarajevu-razvijena-zastava-Republike-Srpske-duga-527-metara>)

¹³ Klix.ba, Zločinac Karadžić se javio iz zatvora: Država se rađa u krvi ako želiš da bude tvoja, 4.5.2019.

(<https://www.klix.ba/vijesti/bih/zlocinac-karadzic-se-javio-iz-zatvora-drzava-se-radja-u-krvi-ako-zelis-da-bude-tvoja/190504002>)

izvuku što veću korist od vlastodržaca u mjestima u kojima životare. Ponekad i na štetu same populacije koju predstavljaju.

Kada se u srednjobosanskoj rudarskoj kasabi Vareš podigao spomenik za sve žrtve, niko nije bio zadovoljan. Obelisk je ispred zgrade lokalne samouprave podignut 2016. sa jednostavnom porukom: „Spomen-obilježje svim građanima općine Vareš stradalim u periodu 04.04.1992 – 15.12.1995. Pokloni se žrtvi na svoj način“. Osim te poruke i grba Bosne i Hercegovine, na zdanju nema drugih informacija.¹⁴ No, promjenom vlasti, promijenio se i odnos prema ovom mjestu sjećanja. Memorijalom sada niko nije bio sretan, jer na njemu nema etničkih i religijskih obilježja.

U vrijeme opsade, Sarajevo su branili i nebošnjaci. Mnogi su bili pozivani da odu na teritoriju koju je kontrolirala njihova etnička skupina. Međutim, neki su to odbili.¹⁵ Mušan Topalović Caco i pripadnici Desete brdske brigade Armije RBiH, odvodili su takve građane do trebevičke jame Kazani. Mahom su to bili Srbi. Na tom mjestu, koje se nalazi na području Starog Grada, na najmonstruoznije načine su likvidirali sužitelje prijestolnice. Samo zbog drugačijih imena. Zločin protiv sopstvenog stanovništva. Caco je ubijen 26. oktobra 1993. godine. Za zločine na Kazanima osuđeno je četrnaest pripadnika Armije RBiH. Na kazne zatvora od deset mjeseci do deset godina. Nikome nije izrečena kazna za ratni zločin.¹⁶ Identifikovani su posmrtni ostaci petnaest lica koja su ubijena na tom lokalitetu.¹⁷ Sarajevo se moralo i trebalo drugačije odužiti nebošnjacima koji su ostali u gradu. Imali su odgovornost prema njima.

Za nas koji se bavimo ljudskim pravima, Kazani bi trebali biti primjer bošnjačkog suočavanja s prošlošću. Opsada je pokazatelj srpskog sučeljavanja sa ratnom prošlošću. I jedno i drugo idu zajedno. Ilustruju kako je naša povijest isprepletana. Ne postoji želja da se to izjednačava, nego da se progovori o onome što tišti grad Vladimira Preloga. Žrtve su živjele zajedno. I u smrti ih tako posmatrajmo.

Na tridesetogodišnjicu od početka rata, ruska je invazija na Ukrajinu građane bosanske prijestolnice vratila na rat protiv njihovog grada. Kijevske ulice upoređuju se sa sarajevskim mahalama. Naseljima koje je Ivo Andrić u svojim djelima najupečatljivije opisivao. Mnogo je onoga što agresija Vladimira Putina protiv Ukrajine u građanima glavnog grada oživljava. Ružne prizore i potisnuta sjećanja nastala tokom rata protiv njihove domovine. Ipak, na drugoj strani, u Istočnom Sarajevu, sve je suprotno od toga. Susreću se ruski barjadi. Jasno klicanje otadžbini Marije Zaharove. Separatističke težnje Milorada Dodika zagovara i Moskva. U martu 2021. godine, Ambasada Ruske Federacije u Sarajevu upozorila je Bosnu i Hercegovinu da će, ako uđe u NATO, najveća država planete morati reagovati na ovaj neprijateljski čin.¹⁸ To je probudilo strahove među stanovnicima bosanske prijestolnice.

---

¹⁴ Emina Dizdarević, Moguće uklanjanje spomenika posvećenog svim žrtvama rata u BiH, Balkan Transitional Justice, 25.10.2016.

(<https://balkaninsight.com/sr/2016/10/25/mogu%C4%87e-uklanjanje-spomenika-posve%C4%87enog-svim-%C5%BErtvama-rata-u-bih-10-25-2016/>)

¹⁵ Edvin Kanka Ćudić, Marina i Radoslav, Danas, 21.10.2021.

(<https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/marina-i-radoslav-2/>)

¹⁶ Glas Srpske, Predstavljena knjiga Ratni zločin na Kazanima – presude, 25.10.2016.

(https://www.glassrpske.com/lat/novosti/viesti_dana/predstavljena-knjiga-ratni-zlocin-na-kazanima-presude/220827)

¹⁷ Enes Hodžić, Porodice žrtava zločina na Kazanima traže izgradnju novog spomenika u Sarajevu, Detektor.ba 27.10.2022.

(<https://detektor.ba/2022/10/27/porodice-zrtava-zlocina-na-kazanima-traze-izgradnju-novog-spomenika-u-sarajevu/>)

¹⁸ Oslobođenje, Upozorenje iz ambasade Rusije: Ako BiH poduzme korake prema članstvu u NATO-u, mi ćemo reagovati, to je neprijateljski čin, 18.3.2021.

(<https://www.oslobodenje.ba/viesti/bih/upozorenje-iz-ambasade-rusije-ako-bih-poduzme-korake-prema-klanstvu-u-nato-u-mi-ćemo-reagovati-to-je-neprijateljski-cin-640014>)

Ruski predsjednik govori o Ukrajini kao o boljševističkoj tvorevini. O Lenjinu kao arhitekti tog projekta. Srpski nacionalisti na isti način bruje kako je Bosna i Hercegovina komunistička izmišljotina. Za njih je Tito kreator tog poduhvata.

Vladimir Putin o Ukrajincima zbori kao o izmišljenom narodu. Radovan Karadžić je pred početak rata pojašnjavao kako Bošnjaci ne postoje. Da se zapravo radi o Srbima koji su prihvatili islam, odreknuvši se vjere i običaja svojih pradjedova.¹⁹ Milorad Dodik Bošnjake naziva muslimanima. Svodi ih na vjersku skupinu. Cilj je vrijeđanje. Ponižavanje. Ne bi trebalo zaboraviti ni izjave ovog desničara o konvertitima. Poruka je da se moraju mrziti, jer su se odrekli vjere pradjedovske. Izdali su pravoslavlje, svoje pretke, i postali muslimani. Nešto što bi, po vođi druge najbrojnije bosanske etničke skupine, svaki pristojan i pošten Srbin trebao ismijavati.²⁰

Zato i jeste problem kada Vladimir Putin oružane napade pokuša objasniti famom o ugroženošću ruskog naroda od ukrajinskih „nacista“. Slobodan Milošević je tvrdio da u Jugoslaviji na područjima izvan Srbije, postoji ugroženost naroda kojem je on pripadao. Poručivao je Srbima kako ih niko na Kosovu (ali i svugde drugo) ne smije dirati. Bila je to uvertira za rasturanje zajedničke države. Emocije na priče o logoru Jasenovac korištene su za vaskrsenje straha najbrojnijeg naroda ondašnje države. Parole koje su se čule u Beogradu marta 2022. godine: „Srbi, Rusi i Belorusi“, stvaraju osjećaj nesigurnosti među Bošnjacima i Hrvatima. Iz srbijanske prijestolnice su doskora slušali prijetnje: „Nož, žica, Srebrenica“.²¹ Postavlja se pitanje, kako iz sopstvenog iskustva ništa nismo naučili? Kako nismo primijetili identične matrice? One sada potpiruju novi sukob. Još jednom su naši sunarodnjaci nasjeli na nacionalističke devize. Iste one koje su nas dovele među najsiromašnije Evropljane.

No, takvi odnosi ne vode pomirenju. Kao što ni poruka koja je ispisana na spomeniku na Kazanima ne vodi suočavanju s prošlošću. Sarajevo je takvom porukom svijetu poručilo da žrtve nisu likvidirane na najbrutalnije načine. Već da su poginule, kao što se nastrada u saobraćajnoj nesreći.²² Suočavanje s prošlošću je otvaranje tabua. Neprijatna rabota. Zato je još uvijek na leđima civilnog društva. Nijedna politička organizacija se ne bavi tim pitanjem na iskren i pravi način. Kada bi se time počeli baviti, vjerovatno bi i izgubili glasače. Treba smoći snage te reći da je neko i iz tvoga naroda činio zločine. Da nisu samo tvoji bili žrtve, nego i ubice. U suočavanju sa sopstvenim zločinima ne smije postojati „ali“.

Od svih jugoslavenskih republika, Bosna i Hercegovina je bila najšarolikija. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine u ovoj državi je živjelo: 50,1% Bošnjaka, 15,4% Hrvata i 30,8% Srba. Ostalih je bilo 3,9%.²³ To su građani Jugoslavije u malom. Žive jedni pored drugih. Jedni sa drugima. O dešavanjima iz devedesetih slabo da i govore. Da ne bi narušili već teško izgrađene poslijeratne odnose. Međutim, za početak, neka svaka osoba u svome mjestu pokaže interesovanje i odgovornost prema žrtvama koje su ubili pripadnici naroda iz kojeg potiče. Neka se raspituje, razgovara, propituje i informiše o onome što su drugi proživjeli u ratu. Tako ćemo se možda i ujediniti protiv naših ugnjetavača i pokrenuti promjene na bolje. Sve dok smo zatvoreni u svoje torove i dok zatvaramo oči i uši na patnju i stradanje drugih, ne možemo očekivati napredna društva, bolji život niti ekonomski stabilnu državu.

¹⁹ Vesna Rajnović, Srbi, Rusi, Bjelorusi: Prijetnja ukrajinskim scenarijem u BiH, Al-Jazeera Balkans, 8.3.2022. (<https://balkans.aljazeera.net/opinions/2022/3/8/rat-u-ukrajini-i-stanje-u-bih>)

²⁰ Omer Karabeg, Zašto Dodik Bošnjake zove muslimanima, Radio Slobodna Evropa, 7.11.2021. (<https://www.slobodnaevropa.org/a/most-bih-dodik-bosnjaci-muslimani/31549047.html>)

²¹ Vesna Rajnović, Srbi, Rusi, Bjelorusi: Prijetnja ukrajinskim scenarijem u BiH, Al-Jazeera Balkans, 8.3.2022. (<https://balkans.aljazeera.net/opinions/2022/3/8/rat-u-ukrajini-i-stanje-u-bih>)

²² Snježana Pavić, Zazivanje rata, negiranje genocida, murali ratnim zločincima... 'Stasala je nova generacija, spremna za sukob', Jutarnji list, 19.12.2021. (<https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/zazivanje-rata-negiranje-genocida-murali-ratnim-zlocincima-stasala-je-nova-generacija-spremna-za-sukob-15135115>)

²³ Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine (<http://www.statistika.ba/>)

O MIRU I AKTIVIZMU

Goran Božićević

Prepoznajete li se u terminima aktivist/kinja, ljudska prava, mir, javno dobro, briga za okoliš, rodna ravnopravnost i nizu bliskih im, onda vjerovatno imate dosta društvene kritike u sebi, najčešće puno više nego zadovoljstva. Nadam se ne (još) ogorčenosti.

Ima to veze s motivacijom, idealima, niskom tolerancijom na sve vrste nasilja (kulturno, strukturno, ekonomsko, itd), a ponajviše svakodnevicom u kojoj se srećemo s ljudima i situacijama gdje su im prava narušena, zgažena, a s njima i dostojanstvo. Pravi je izazov (kraće: teško) biti dobrog raspoloženja nakon toga. Mi zapravo i ne znamo kako je to cijeli život se baviti kršenjima ljudskih prava ili izgradnjom mira nakon rata. Naime, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima stara je tek 75 godina, a pojam *građenja mira* (peacebuilding) je u UN-ov, pa time i u javni vokabular, ušao tek pred tri desetljeća. Nema, ili ja ne znam za njih, istraživanja na većem, relevantnijem uzorku aktivista i boraca za ljudska prava koji su se desetljećima bavili time. Imamo raznih uvida koji nisu znanstveni. Jedan je vezan baš za Srbiju gdje je moja kolegica u timu Quaker Peace & Social Witness intervjuirala 2002. i 2003. godine oko 120 ljudi s civilne scene u Srbiji na temu potrebe za radom na suočavanju s prošlosti. Pamtim njene riječi da je „trećina tih ljudi imala neku težu kroničnu bolest“.

Zašto?

Pitanje je jako dobro, iako zvuči dječje, naivno, no naivnost jeste možda i ključna karakteristika koja nam omogućava da radimo na nenasilnoj društvenoj promjeni. Ona naime oslikava vjeru da trenutni omjer moći u društvu može biti promijenjen, da nevidljivi, diskriminirani i potlačeni mogu doživjeti dan kada to više neće biti. Većina naših sugrađana, naime, ne vjeruje u to.

Tu dolazimo do druge značajke mirovnog rada koji je zapravo rad na povećanju društvene pravde i smanjenju svih vrsta nasilja. Osim prve, da je taj rad često zahtjevan, neugodan i težak, postavlja se i pitanje svrhe, smisla.

Naivnost je drugo ime za motivaciju koja kaže: uvijek ima smisla. Pitanje je omjera očekivanog i postignutog, ali kako nam svete knjige govore: Onaj tko spasi jedan ljudski život, spasio je cijelo čovječanstvo.

Mi, oni koje ovakvi tekstovi zanimaju, možda ne spašavamo živote u doslovnom fizičkom smislu, ali svakako u psihološkom, emotivnom, duhovnom. No, nisam htio o tome pisati. Ta nužna, ali po meni precijenjena komponenta pomaganja,

humanitarnost, baš i nije glavna motivacija za naš rad. Promjena društvenih odnosa jest.

Mješam pojmove, namjerno, oni igraju veliku, a ne uvijek i konstruktivnu ulogu. Dok većina ljudi pod mir prvo veže pojam rata, pa je mir suprotnost ratu, njegova negacija, ima nas koji stvari gledamo drugačije.

Mir je ono stanje neke zajednice ili društva u kojem ljudi ne žive u strahu za sebe i svoj život. Kada ljudi brinu o potrebama drugih. Kada su nam potrebe zadovoljene, a resursi za njihovo ispunjenje dostupni. Takav mir se ne definira ratom koji jeste njegova najveća negacija. On se definira stupnjem osjećaja sigurnosti, slobode i mogućnosti vlastitog ostvarenja.

Govoreći o miru stižemo do pojma empatije, mogućnosti doživljaja drugoga kojemu je lošije od nas, ili jako drugačije, pa nam često i nije lako sebi priznati da ne razumijemo, niti se možemo uživiti u ulogu drugoga, bio on svjetski poznati glumac koji se razvodi ili komšija koji je pripadnik neke od manjina.

Svijet u 2020-ima je mnogo povezaniji od onoga kada sam se ja rodio u 1960-ima. Utoliko je empatija bitnija, ona nam naime donosi pitanje: Kakav je naš odnos sa drugima?

Lično, najviše volim, vjerovatno budističku izreku: Drugi ne postoje. Ona je efektna, oštra, i slažem se s njom. Jedini problem je da sam odgojen i odrastao u kulturi gdje mi je usađeno da su svi oni koji mi nisu bliski – drugi. Kako se odnosim prema njima? Što su oni meni?

Izgleda da pomalo dolazimo do naznake analize sukoba, tog mosta, ili možda jaza, između rata i mira. No, nije tako. Trideset godina mirovnog rada uvjerilo me da se tog drugoga bojimo puno manje nego nam se čini. Najviše se bojimo svojih. Uostalom, i kada zagrebemo u analizu sukoba brzo dođemo do toga da najviše sukoba imamo sa nama bliskim ljudima s kojima imamo odnose: u porodici, na poslu, među prijateljima. Osim svojih, možda se jedino više bojimo – sebe. Neću ulaziti u dubinske analize, ali pogledajmo koliko ljudi oko nas (a i mi sami) konzumiramo raznorazne supstance i ponašanja, samo kako ne bismo susreli sebe. Od alkohola, cigareta, TV ili interneta, prejedanja pogotovo junk foodom, ili slatkišima, participiranja u kolektivnim ritualima i običajima (jer se to očekuje od nas, a ne zato jer nama to dobro čini). Čak niti ne spominjem tablete ili jake opijate.

O čemu ja zapravo pišem? O svojoj dugogodišnjoj preokupaciji, naporu da razumijem ljude oko sebe. Koliko nam god to zvučalo čudno, ima mnogo razloga i pravilnosti zašto se ljudi ponašaju baš tako kako se ponašaju.

Pred mnogo godina mi se prijatelj iz jedne od naših država, nakon još jednih izbora, razočarano požalio: "Stvarno ne razumijem zašto ljudi i dalje glasaju za... (neku nacionalističku opciju)." Njegovo je pitanje bilo više retoričko, on razumjevanju taj čas nije težio, razočaranje je bilo prejako, iznevjerena očekivanja prebolna. "Upravo kako kažeš.", odgovorio sam mu. „Ti ne razumiješ. To je suština. Iskreno, niti ja. Znači, moramo se potruditi razumjeti.“

Živimo u društvima koja možda i nisu bitno drugačija od onih u doba Jugoslavije, zaključno sa 80-ima, ali je društveni okvir jako drugačiji, a krvavi ratovi iz 90-ih su i dalje prisutni, ostalom zato i jesu vođeni, da bi nas bilo lakše razdvojiti, isparcelirati, osigurati da se nećemo ni brzo, ni lako, ponovo ujediniti.

Nije ovo tekst o uzrocima i načinima raspada bivše nam zajedničke države, već o mindsetu aktivizma koji nam donosi stalna razočaranja, nemogućnost pravilnog pozicioniranja, djelovanja i evaluiranja svog rada.

Pravilno jest tu problematična riječ, možda je bolje govoriti o sačuvanju vlastitog mentalnog i fizičkog zdravlja uz postizanje maksimalnog mogućeg cilja.

Osnovna razlika između većine ljudi oko nas i nas samih, nazovimo se mirovni aktivisti, ima veze s teorijom evolucije. Darwin nas uči da preživljavaju oni koji se najbolje prilagode novim situacijama. Nama to zvuči ok dok se ne primjenjuje na ljude. Tada spremno kažemo: Ne!

Moramo se držati temeljnih civilizacijskih vrijednosti poput deset zapovjedi, poštivanja ljudskih prava, međunarodnih dokumenata, brige o slabijima („Žene i djeca prvo“), odricanja od nasilja.

Teško je tom stavu prigovoriti, ispravan je. Ostaje pitanje kako će se sprovesti? Imamo li potrebnu društvenu moć, uticaj da ga sprovedemo? Od potpunog i poštenog suočavanja s prošlosti, poštivanja svih potpisanih međunarodnih konvencija, zaštite ranjivih, diskriminiranih.

Primjereno odgovor je - nemamo još. Stvaramo tek uslove. Gradimo državu iznova, ili društvo ako ste bliski anarhizmu pa vam je ideja države mrska. Baš tako, gradimo ga iznova. To traži vremena, pameti, posvećenosti, prije svega suradnju, a prije nje komunikaciju s brojnim ljudima. Ima još nešto 'prije', razgovor svakoga od nas sa samim sobom: Zašto to radim? Poznam li svoja ograničenja? Kako ću ih nadvladati? Koliko sam spremna učiti? Uspjevam li razumjeti / pokušati razumjeti one koji misle i žive drugačije od mene? Ne opravdati, razumjeti.

Mir počinje sa mnom, izreka je koju, iz moga iskustva nije moguće na Balkanu prihvati bar bez 20 godina staža, 'lupanja glavom o zid'. No, tako je. Sve ostalo je čista politička borba za moć, potrebna, legitimna i unutar zadanih okvira naših političkih (ne)kultura. Što znači da doći na vlast nije dovoljno. Nužno je promjeniti paradigmu djelovanja.

A to se već dešava. Do sad smo naučili da nas NVO industrija neće dovesti u željeno stanje blagostanja iako ima smisla u mnogim aktivnostima i skupovima kojima se bavi(la). Dovode nas istovremeni rad na sebi i na društvu, u istinskoj povezanosti s drugim ljudima, znači u suradnji uz - pazi sad - spremnost da na 'one druge' ne gledamo kao neprijatelje. Oni su budući saveznici, kad ponudimo dovoljno privlačnu alternativu.

Ako ne možemo ženi na pijaci objasniti važnost slušanja poruka klimatskih promjena, svom djetetu važnost pomirenja s Hrvatima/Srbima, komšiji važnost poštivanja prava seksualnih manjina, onda prvo moramo to naučiti. Oni naime neće to razumjeti ako im poruka nije jasna, bliska, i ako se ne mogu identificirati s njom. A svatko je već pod uticajem klimatskih promjena, svaka obitelj ima bar jednog pripadnika LGBT populacije koji se obično u obiteljskim pričama zovu 'neudana tetka' ili 'stric malo na svoju ruku', svatko ima dubinsku potrebu da ne bude opet rata. Osim psihopata i ratnih profitera, no bez baze kojom će manipulirati su nemoćni.

Tu dolazimo do straha od svojih i samoga sebe, zato nam treba društvo gdje ćemo biti lojalni sebi i nama važnima, a ne kako nam se kaže ili naredi.

Mir nije devalvirana vrijednost, on samo ne donosi novac niti moć onima koji koriste ovo vrijeme tranzicije da ih zgrću. Može nam se, točnije mora nam se to ne sviđati, no tako je. Dok ne izgradimo mehanizme kontrole vlasti, pozitivne selekcije, educiramo ljudе koji se neće bojati ući u odgovornu, drugačiju politiku, tako će nam biti. To traje. Ako ste očekivali brz rezultat čudi me da još ovo čitate. Nema brzih rezultata, bar ne na makro planu. To rade revolucije, a s njima čovjek nikada ne zna kako će na kraju ispasti.

Ovih mjeseci radim s prijateljima radionice "Politike nenasilja: Utopija ili stvarnost?". Nemam odgovor na pitanja, no znam sigurno jedno: pred samo nekoliko

godina ne bismo uspjeli dobiti ikoga iz sfere stranačkih politika, za njih bi to bila čista utopija. Onda je stigao Covid19 (da, već su tri godine prošle, brzo, zar ne?), zatim naš najveći saveznik – klimatske promjene, šalju nam sve intenzivnije poruke: „Morate promjeniti način življenja ili vas neće biti“. Dolazi i zasićenje neučinkovitim, korumpiranim, i u srži nasilnim politikama koje stalno proizvode sukobe i probleme, a ne rješavanju ih. Naše okruženje, kontekst se mijenja. I na bolje i na gore, i u tom leži odgovor na pitanje o smislu, koji je uvijek, a to aktivistima teško pada, naizgled sebičan: radim na društvenoj promjeni jer se tako bolje osjećam, učim, rastem, upoznajem ljude koji me čine boljom osobom, korak po korak stvaramo mjesta uzajamnog poštovanja gdje nema iskorištavanja, a ima kulture, slobodne, nesputane. I radosti.

Stiglo nam je vrijeme kada ćemo, ako želimo opstati kao ljudi, morati surađivati. I s onima koje nimalo ne volimo.

Planeta Zemlja ima mnogo jasnije poruke od naše nesavršene vrste.

OD REPRESIVNE SPIRALE DO SLOBODE

Sofija Mandić

Najpouzdaniji oslonac za zaštitu ljudskih prava većeg broja građana u Srbiji trenutno je – ulica. Na ulici se brane pravo na imovinu, slobodu, bezbednost, kretanje, zaštitu životne sredine, pravo na učešće u donošenju odluka od javnog interesa i mnoga druga.

Nakon građanske blokade saobraćajnica širom Srbije i blokade dela auto-puta u Beogradu zbog usvajanja Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi u novembru 2021. godine, aktivista i narodni poslanik Aleksandar Jovanović Ćuta je ovu situaciju odlično opisao rekavši:

Gazela¹ je jedina institucija u zemlji koja funkcioniše.

Zaista, nakon masovnih blokada, Zakon o referendumu je izmenjen, samo dve nedelje od usvajanja u Skupštini. Vladajuća (tada jednopartijska) većina u Skupštini ove izmene je učinila ponižena, u grobnoj tišini.

Vlast koja je rastocila demokratske institucije svesna je da se pritisak građana prelio na ulice i da će on ubuduće samo rasti. Razbaškarena u neograničenoj moći, vlast pokušava da prinudi građane da se vrati tamo gde smatra da im je mesto – u njihova četiri zida.

Vlast ovu svoju nameru nekada sprovodi manje očigledno, propisivanjem restriktivnih i komplikovanih uslova za javna okupljanja i ostavljanjem širokog diskrecionog polja za neodobravanje javnih skupova.

Drugi, manje suptilan način, vidimo sve češće. On se svodi na otvoreno policijsko nasilje, ili nasilje drugih bezbednosnih struktura, poput komunalne policije i privatnog obezbeđenja.

Poznato je da za masovnu prekomernu upotrebu sile na protestima u julu 2020. godine u Beogradu niko nije odgovarao. Podsetimo, javnost je videla najmanje jedan snimak potpuno neopravdane upotrebe sile tokom ovog protesta – više policajaca je prišlo demonstrantima koji su mirno sedeli na klupi i počela da ih udara policijskim palicama. Policija je tokom protesta koristila suzavac, službene pse, a na ulicama Beograda je bila i policijska konjica.

Ostao je nekažnjen i policajac koji je pretukao autističnog dečaka tokom 2021. godine u Novom Sadu. Neispitano je ostalo brutalno nasilje nad građanima (koje uključuje i davljene rukama i kolenima) tokom inauguracije predsednika Srbije

---

¹ Naziv mosta u Beogradu preko koga prolazi deo auto-puta.

2017. godine i tokom protesta građana protiv usvajanja Generalnog urbanističkog plana (GUP) 2022. godine u Novom Sadu.

Da se ovde ne radi samo o pojedinačnim incidentima, već o strateškom i dugoročnom opredeljenju izvršne vlasti - da ojača i legalizuje policijsko nasilje - potvrđuje nam i razvoj pravnog okvira.

Zakon o policiji iz 2005. godine omogućavao je policiji da, onda kada je to neophodno, koristi klasična sredstva prinude – fizičku snagu, sredstva za vezivanje, službenu palicu, službenog psa, specijalna vozila i slično. Takvih sredstava prinude bilo je ukupno jedanaest.

Vec 2015. godine, tadašnja (a i današnja) vladajuća većina menja zakon i sredstvima prinude dodaje još dva – raspršivač sa nadražujućim sredstvom i elektromagnetna sredstva (tzv. elektrošoker). Javnost nikada nije dobila razborito obrazloženje zbog čega policiji u sprovođenju njihovih zadataka nisu bila dovoljna prethodno dozvoljena sredstva prinude.

U nacrtima Zakona o unutrašnjim poslovima iz 2021. i 2022. godine, Vlada je predložila da broj dozvoljenih sredstava prinude poraste na čak sedamnaest. Uz zadržavanje starih, nova predložena sredstva prinude su sredstva za ulazak u tuđi stan, prostorije i prevozna sredstva, uključujući tu i hidraulična i eksplozivna sredstva. Nova rešenja predlažu legalizaciju sredstava za prinudno zaustavljanje vozila ili plovila u vidu bodljikave trake, korišćenje gumenih metaka i zvučnih talasa za privremeno onesposobljavanje lica. Predlažu se i dodatne "pogodnosti" za korišćenje hemijskih sredstava, poput njihovog ispaljivanja putem hemijskih bombi, hemijske municije, pa čak i ispaljivanja hemijskih sredstava iz vatrenog oružja. U poslednjem slučaju, građani nikako ne bi mogli da budu sigurni da li će policija protiv njih koristiti vatreno oružje ili će vatreno oružje koristiti za ispaljivanje hemijskih sredstava.

Oba nacrta Zakona o unutrašnjim poslovima povučena su zbog reakcije stručne i opšte javnosti koja je ukazivala na represivnost predloženih rešenja, a koja, uz već navedene, uključuju i neselektivni biometrijski nadzor snimanjem ulica. Ipak, Vlada Srbije i dalje ne odustaje od usvajanja ovog zakona. Iz navedenih primera, a u nacrtu ih ima mnogo više, jasna je namera da se na ulicama policiji omogući veći stepen represije i korišćenja sredstava protiv otpora građana.

Zbog toga je povezano i izuzetno važno pitanje šta se smatra otporom. Otporom se, prema važećem zakonu, smatra širok krug aktivnosti. Pasivnim otporom se smatra svako suprotstavljanje zakonitim službenim merama i radnjama koje se može vršiti oglušivanjem ili zauzimanjem klečećeg, sedećeg, ležećeg ili sličnog položaja. Aktivnim otporom, koji je uglavnom uslov za primenu sredstava prinude, smatra se zaklanjanje ili držanje za lice ili predmet, otimanje, stavljanje u izgled da će se lice napasti, ili preduzimanje slične radnje.

Kao što vidimo, policija ima praktično neograničenu mogućnost da tumači građanski otpor, ne samo kroz zakonski navedene radnje, već ih može proširiti i na neodređeni broj sličnih radnji.

Svemu ovome trebalo bi dodati zakonsku policijsku neodgovornost za učinjeno, ukoliko MUP oceni da je prinuda primenjena u skladu sa zakonom. Da absurd bude veći, MUP je u obavezi da građaninu koji je pružio pomoć policijskom službeniku u primeni prinude obezbedi besplatnu pravnu pomoć, ukoliko se protiv njega povede krivični postupak zbog ovakvog pomaganja.

Na kraju, ne bi trebalo zaboraviti da se sistemu proširivanja državnog uličnog nasilja pridružuju i ovlašćenja komunalne milicije i privatnog obezbeđenja.

Komunalna milicija može koristiti sva klasična sredstva prinude, dok privatno

obezbeđenje može koristiti sredstva za vezivanje, fizičku snagu, gasni sprej, dresirane pse i vatreno oružje.

Naravno, svi propisi o primeni sredstava prinude obavezuju da se ona moraju koristiti samo kada su neophodna, srazmerno, uz opštu zabranu mučenja i primene nečovečnih i ponižavajućih postupaka. Međutim, dosadašnja policijska nebriga za princip srazmernosti i neophodnosti, uz proširivanje sredstava prinude, ukazuje da ove garancije ne predstavljaju suštinsku prepreku nasilju.

Navedeno ukazuje da se državni organi Srbije već uveliko nalaze u represivnoj spirali. Otpor građanskog otporu se ne vidi u izgradnji institucija, već u pojačavanju represije. Zbog toga se može konstatovati da je u Srbiji put od ustavnih prava do pendreka – sve kraći.

Sve ovo nikako ne znači da bi, u legitimnoj borbi za naša prava, trebalo da se povučemo sa ulice, jedine demokratske institucije. Potrebno je da budemo uporni u borbi za prava i slobode koje nam pripadaju. Međutim, moramo biti informisani o okruženju u kome zahtevamo svoja prava i znati na šta su organi sile ovlašćeni i spremni.

Najbolja odbrana od njihove namere je masovnost okupljanja, borbe i otpora. Prema većem broju ljudi je uvek teže primeniti silu – kako u tehničkom, tako i u političkom smislu. Teror nad velikim brojem ljudi može samo ogoliti režim koji prikriva sopstvenu tiraniju, a potencijalno može izvesti još veći broj ljudi na ulice. Takvim masovnim protestom građana bi se represivna spirala nepovratno transformisala u spiralu slobode.

STAMBENA KRIZA, RUSKE IZBEGLICE I SOLIDARNOST

Laura Pejak

Uvod

Rusija je započela invaziju na Ukrajinu 24. februara 2022. godine. Ruski napad na susednu državu je imao za cilj da za nekoliko dana sruši njenu vladu i postavi sebi lojalni režim – nešto što je Rusija pokušavala već decenijama unazad da postigne, a što joj je manje-više u potpunosti onemogućeno pro-evropskim previranjima u Ukrajini 2014. godine.

Međutim, planovi ruskih vlasti su se vrlo brzo izjalonili. Potcenjivanje ukrajinske spremnosti da se odbrani, kao i reakcije međunarodne zajednice, koštalo je Rusiju brze pobjede kojoj se nadala. Ono što je potom usledilo jeste dug, izmarajući rat, koji Rusiji nije doneo nijednu od pobjeda kojima se nadala, ali joj jeste doneo izolaciju od ostatka sveta. Neke od najoštrijih sankcija u skorijoj istoriji su pogodile Rusiju kao posledica invazije, pre svega od strane EU, do tada najvećeg trgovinskog partnera Rusije.

Ovo stanje, kao i brojni pritisci od strane same ruske vlade na svoje građane, doveli su do masovnog izgnanstva građana Rusije. U potrazi za boljim, slobodnijim životom, oni odlaze gde god mogu, samo što dalje od svoje rodne zemlje. Jedna od ovih zemalja jeste i Srbija, koja je, zbog svog bezviznog režima i otvorenosti prema Rusiji, postala destinacija za mnoge ruske izbeglice. Jedna od nepredviđenih posledica ovog priliva velikog broja ljudi u državu jeste, međutim, sve veći haos na stambenom tržištu Srbije (pre svega u Beogradu i Novom Sadu), koje sve više postaje nepriuštivo za same građane Srbije, ali i za izbeglice koje dolaze, a nisu u finansijskoj mogućnosti da sebi priuštite smeštaj. Ovaj tekst predstavlja kratak pregled trenutnog stanja, kao i potencijalnog odgovora na ovaj problem.

Kako je biti građanin Rusije danas?

Trenutno je preko 60 država na svetu uvelo sankcije Ruskoj Federaciji - ta brojka uključuje skoro sve države Evrope (sa bitnim izuzetkom Srbije koja, uprkos svemu, i dalje odbija da im se pridruži), koje su do juče bile glavni ekonomski partneri Rusije. Sankcije koje su do sada uvedene su neke od najdalekosežnijih koje smo videli u skorijoj istoriji - one podrazumevaju i isključivanje ruskih banki iz SWIFT-a, međunarodnog sistema plaćanja, što je učinilo međunarodne transakcije mnogo težim, kao i smanjivanje uvoza nafte i prirodnog gasa iz Rusije, jednog od glavnih izvora prihoda za ovu zemlju. Mnoge strane kompanije su se, manje-više preko noći, povukle iz Rusije, što je dovelo do toga da mnogi u Rusiji ostanu bez

posla. Inflacija i ekonomska recesija koje su se javile u jeku ovih okolnosti ukazuju na to da skorija ekonomska budućnost Rusije neće biti toliko svetla. Uprkos nepredviđenim ekonomskim oporavcima tokom prošle godine, poput preusmerenja ruske trgovine fosilnim gorivima iz Evrope u Aziju, sunovrat ruske ekonomije ipak deluje sve izvesniji.

Istovremeno je politička represija Putinovog režima nad svim opozicionim glasovima postala jača nego ikada do sada. Ruska politička kultura je, od Putinovog dolaska na vlast 1999. godine, postepeno gubila demokratska načela bilo kakve vrste, pretvarajući se u jednopartijsku diktaturu kroz različite metode: od reformi izbornog sistema, koje su otežavale drugim partijama da deluju pod jednakim uslovima kao i vladajuća stranka, preko mera koje su proširile moć predsednika u državi, kontrole medija, pa sve do hapšenja i ubijanja političkih neprijatelja (poput ubistva opozicionog aktiviste Borisa Njemcova 2015. godine ili trovanja Alekseja Navaljnog 2020. godine). Međutim, od kad je rat počeo, političko delovanje protiv režima Jedinstvene Rusije i Vladimira Putina postalo je gotovo nemoguće. Cenzura interneta, drakonske kazne za svakog ko na bilo koji način nazove ono što se dešava u Ukrajini ratom (a ne "specijalnom vojnom operacijom"), a pogotovo za svakog ko se usudi da otvoreno kaže nešto protiv predsednika, kao i novi talas represije nad opozicionim političkim partijama, organizacijama i pojedincima, ugušili su svaku nadu za promenom u Rusiji.

Povrh svega toga, tretman koji građani Rusije dobijaju u Evropi je vrlo različit od onog koji dobijaju građani Ukrajine. Dok izbeglice iz Ukrajine (sa punim pravom, s obzirom na užase sa kojima su suočeni) dobijaju pravo na azil, smeštaj, hranu, pa čak i posao, izbeglice iz Rusije se suočavaju sa dramatičnim rastom predrasuda u Evropi. Na čitavo rusko društvo (uključujući i one njegove segmente koji su progresivno, odnosno anti-ratno orijentisani) svaljuje se krivica za rat i ratne zločine protiv Ukrajinaca, te se žrtve i protivnici Putinovog režima izjednačuju sa njim, samo zbog njihove etničke pripadnosti. Ovo je dovelo do zatvaranja granica mnogih evropskih zemalja, pogotovo u istočnom delu Evrope, koji ima živa sećanja ruske okupacije – države poput Letonije, Litvanije, Estonije i Poljske su najavile da neće propuštati ruske građane u Evropu, sem onih koji već žive u EU, imaju porodicu u EU, koji su u tranzitu, ili onih koji su zvaničnici Rusije na službenom putu. Daleko od solidarnosti koja bi, po međunarodnim dogovorima čije su evropske zemlje potpisnice, trebala da postoji sa svim izbeglicama od rata i autokratskih režima. Ruskim izbeglicama je prilika da odu otežana i na njih se gleda sa podozrenjem. To je samo dodatak na brojne poteškoće sa kojima se ruski građani suočavaju da bi uopšte napustili svoju zemlju – pogotovo u trenutnim uslovima kada tamošnja Vlada pokušava da spreči sve vojno-sposobne muškarce da odu.

Ipak, procenjuje se da je preko 900.000 ljudi do sada napustilo Rusiju. Njihove krajnje destinacije su uglavnom države koje imaju bezvizni režim sa Rusijom, pa su put u njih, i proces traženja azila/boravišne vize, znatno lakši. Ove zemlje su pre svega države bivšeg SSSR-a, poput Gruzije, Jermenije, Kazahstana, ali i države čije vlasti su blagonaklone prema Putinovom režimu – poput Turske i Srbije. Kod nas je od početka rata preko 100.000 ljudi iz Rusije prijavilo boravište – taj broj raste, te je do sada sigurno i veći. Priliv ovolikog broja ljudi u jednu relativno malu državu teško da može a da ne ostvari uticaj na društvo oko sebe – uključujući i na njenu ekonomsku strukturu.

Stambeno tržište u Srbiji

Od 90-ih pa nadalje dolazi do duboke transformacije odnosa naše države prema pitanju stanovanja. Nakon kraja Drugog svetskog rata, u posleratnom konsenzusu socijalizma na istoku, odnosno socijaldemokratije na zapadu, država se smatrala

odgovornom da obezbedi stanovanje za sve svoje stanovnike, pre svega kroz izgradnju stanova u javnom vlasništvu i njihovo davanje na korišćenje građanima po izrazito povoljnim uslovima. U Jugoslaviji je na ovaj način pravo na stanovanje bilo obezbeđivano za veliki broj njenih građana – od različitih državnih funkcionera i javnih službenika, pa sve do fabričkih radnika. Iako ovaj sistem ni na svom vrhuncu nije uspeo da pokrije sve one u nesigurnim uslovima stanovanja, imao je velikog učinka u svojim pretpostavljenim ciljevima, te su i siromašniji građani uspevali sebi da obezbede adekvatno i prigodno stanovanje.

Međutim, nakon globalnih ekonomskih kriza 70-ih u svetu dolazi do jednog epohalnog zaokreta u razmišljanju i politici. Država prestaje da se smatra garantom osnovnih ljudskih potreba, uključujući i stanovanje, umesto toga postaje garant primene tržišnih principa u svim društvenim segmentima – od rudarstva i železnice, pa sve do obrazovanja i zdravstvene zaštite. Ovo je političko-ekonomski režim koji se danas naziva "neoliberalizmom" i on nije zaobišao ni našu državu. Tokom talasa privatizacije koji su usledili posle pada socijalizma, građani Srbije koji su živeli u stanovima u javnom/društvenom vlasništvu bili su podsticani da te stanove otkupe po relativno niskim cenama – i time postajali vlasnici domova u kojima žive. Iako je Srbija u početku nasledila mnoge beneficije prethodnog sistema te je, kao i većina bivših socijalističkih država, imala jednu od najvećih stopa vlasništva stanova, pretvaranje pitanja stanovanja u pitanje privatnog vlasništva i tržišta, kasnije je imalo mnoge negativne posledice po obezbeđivanje prava na stanovanje.

Tržišni mehanizmi podstiču izvlačenje što je većeg mogućeg profita na investicije koje se ulažu, pa samim time, ukoliko nisu ograničeni državnim propisima, oni dovode do prostornog razvoja u skladu sa tim principima. Danas se više ne gradi da bi se postiglo društveno blagostanje, zadovoljile potrebe i stvorile što ugodnije sredine za život građana – već se gradi prvenstveno tako da investitori mogu maksimalno da pretvore zemljište u svom vlasništvu u nešto što će im donositi profit. Ovo znači da se danas, uz stambene projekte, ne planiraju i zelene površine, domovi zdravlja, škole, mesta za društveno/kulturno okupljanje i svi ostali objekti potrebni za adekvatan život građana – već se svaki pedalj zemljišta iskorišćava za stanogradnju (ili izgradnju raznih tržnih centara, supermarketa, parking garaža i drugih profitabilnih investicija). Isto tako, stanovi koji se grade ne prave se za potrebe građana kojima su najpotrebniji, već se grade za one kupce koji će investitoru doneti najviše novca – odnosno za one sa što višim primanjima; ali i za mini-investitore koji kupuju stanove sa idejom da ih izdaju – opet, pre svega onima koji mogu najviše da plate.

U ovom kontekstu preko 100.000 građana Rusije završava u Srbiji, koncentrisani pre svega u njena dva najveća grada - Beogradu i Novom Sadu. Time potražnja za stanovima za iznajmljivanje dramatično raste, dok ponuda ostaje ograničena. Stanodavci, delujući u skladu sa tržišnim mehanizmima, u ovome vide priliku da izvuku zaradu za sebe, te dramatično podižu cene. Imamo brojne primere stanova koji su izdavani za 300-400€ domaćim zakupcima, da bi potom cene ili bile dignute do nepriuštivih nivoa, ili bi stanari prosto bili izbačeni da bi stanodavac mogao da izda stan ruskoj porodici za 800€ i više.

Šta može biti urađeno?

Ovde bismo morali prvo da razrešimo nekoliko potencijalnih zabluda. Kada dođe do situacije u kojoj veliki broj osoba napušta svoju zemlju porekla, ono što najčešće imamo kao slučaj jeste da je prvo napuštaju oni koji to sebi mogu najlakše da priuštite. Nije uopšte istina da su svi Rusi bogati, koliko je pre takva situacija da je napustiti Rusiju samo po sebi skupo – pogotovo otkada je, recimo, vazdušni prostor nad Evropskom Unijom zatvoren za letove iz Rusije, što dovodi do

dramatičnog smanjenja broja letova i rasta cena njihovih karata. Sa druge strane, oni kojima je najlakše da napuste svoju zemlju su mahom oni koji nisu vezani za radno mesto u Rusiji – frilensi i to pre svega u IT industriji, koji su često relativno bolje plaćeni.

Ipak, iako je ovo generalna tendencija koju možemo da uočimo, ona je daleko od univerzalnog stanja. Mnogi koji napuštaju Rusiju to sebi ne mogu da priušte, kao što ne mogu da priušte ni ogromne cene koje im ovdašni stanodavci nameću – ali ipak iz očaja pristaju na takve cene. Plasiraju svoju kuću na tržište, prodaju šta mogu, vade sav novac iz banke, samo da bi imali priliku da započnu nov život negde drugde.¹ Oni i kada pristaju na ovakve uslove iznajmljivanja stanova rade to iz osećaja da nemaju drugih mogućnosti, kao i iz zahvalnosti što su uopšte primljeni negde gde mogu da budu bezbedni od rata, mobilizacije i državne represije. Novoprstigle osobe u državi su generalno govoreći obično manje spremne da se bune protiv te države – pored osećaja zahvalnosti, tu je često i nedostatak znanja o kontekstu u koji dolaze, pa samim time i nedostatak svesti o tome da se nad njima čini nepravda.

Usmeriti gnev prema ruskim izbeglicama bilo bi pogrešno. Bilo da su dobrostojeći ili ne, oni beže od situacije koja je po njih postala nepodnošljiva; krivica za trenutno stanje leži pre svega u onima koji biraju da iskoriščavaju ovu situaciju za svoju korist, predatorski dižući cene i ostavljući svoje dosadašnje stanare bez krova nad glavom. Međutim, ni kod njih ovo nije ličan problem, već pre svega sistemski – nedostatak regulisanja rentijerskog tržišta. U Srbiji je rentijersko tržište relativno mledo, za razliku od zapadnih zemalja, gde je ono imalo dugu istoriju i pre neoliberalne transformacije. Ta istorija je dovela i do mnogih oblika organizovanja za pravo na stanovanje – od sindikata zakupaca, skvoterskog pokreta, zadružnog stanovanja, pa sve do današnjih pokreta za eksproprijaciju stanova Deutsche Wohnen & Co. enteignen u Berlinu. Isto tako su ti pokreti doveli i do regulisanja tržišta u mnogim od zemalja zapadne Evrope – države poput Francuske, Holandije ili Španije imaju regulative koje ograničavaju stopu rasta kirija i vezuju je ili za fiksni procenat početne kirije ili za inflaciju/promene na tržištu.

Ovakve mere su neophodne da bi se izbegao trenutan haos na tržištu kojem svedočimo i osiguralo (relativno govoreći) priuštivo stanovanje u zemlji. Međutim, iako je ovo problem koji pogađa sve veći broj ljudi, organizovanje oko njega i dalje većinom izostaje. Pokreti kao što je "Krov nad glavom", koji bi mogao ponuditi odgovor, deluje da je trenutno pod nedostatkom kapaciteta da se masovnije organizuje oko ovog pitanja – iako se jeste oglašavao o njemu. Nevladine organizacije usmerene na socijalna prava i pravo na grad, poput A11 ili Ministarstva prostora, takođe su tematizovale ovaj problem u sklopu njihovog redovnog rada, međutim (za sada) bez većeg pokušaja šireg organizovanja građana oko ove teme.

Donekle je osvežavajuće, sa druge strane, što vidimo kako tematizovanje društveno-ekonomskih problema napokon kreće i iz partijsko-političke scene u Srbiji. Najviše se ovim pitanjem bavio "Ne davimo Beograd", politička organizacija usmerena ka zeleno-levim politikama i pravu na grad. Oni su u novembru 2022. godine u Skupštini predali predlog Zakona o zakupnini stanova i kuća za stanovanje i kontrolisanoj zakupnini, kojim bi se regulisali maksimalni dozvoljeni iznosi kirija, vezani za prosečnu platu. Princip kojim se vodio ovaj predlog je da 1 kvadratni metar stana u zakupu iznosi 1% prosečne neto zarade na republičkom nivou,

¹ <https://www.reuters.com/world/europe/russians-withdrew-75-bln-sept-they-left-country-chank-2022-10-20/>
https://akket-com.translate.goog/raznoe/274784-panika-na-rynke-rossiyane-massovo-srochno-prodayut-kvartiry.html?_x_tr_sl=ru&_x_tr_tl=en&_x_tr_hl=en&_x_tr_pto=wapp

ali i da zavisi od lokacije, stanja i stepena energetske efikasnosti stana. U okviru ovog predloga maksimalna zakupnina ne bi važila za nekretnine koje su nove i mlađe od sedam godina, a osobe koje izdaju samo jedan stan u svom vlasništvu bi imale poreske olakšice, kako bi se podstakla pravična primena ove regulative. Ovaj predlog, međutim, još je uvek nešto oko čega NDB skuplja podršku i o čemu pokušava da osvesti javnost. Bavljenje ekonomskim i socijalnim pitanjima na ovakav način u srpskoj politici je relativno nova pojava, te nešto za šta bi građani tek trebalo da počnu aktivnije da se zalažu.

Predlozi za rešavanje trenutne stambene krize su došli i od nekih drugih političkih aktera. Politička organizacija levice "Akcija progresivne Vojvodine", kao i socijaldemokratska "Stranka slobode i pravde", iznеле su relativno sličan predlog za rešavanje stambene krize. Naime, reč je o velikoj investiciji u izgradnju socijalnih stanova, koji bi se potom izdavali mladima po povoljnim, netržišnim cenama – praksa koja postoji u brojnim gradovima zapadnih socijaldemokratija.

Rusko demokratsko društvo, novoosnovani pokret koji okuplja anti-ratno, antifašistički i pro-demokratski orijentisane Ruse u Srbiji, a koji smo nedavno ugostili u CK13, tokom svog predstavljanja je naveo da u okviru svog budućeg rada planira da pokrene co-housing projekat za ruske i ukrajinske izbeglice u Srbiji. Odnosno, da naprave model zajedničkog života koji bi omogućio izbeglicama iz Rusije i Ukrajine da žive po povoljnijim uslovima kroz udruživanje i zajedničko obezbeđivanje stanovanja.

Slične predloge o zadružnom stanovanju, kao odgovoru na tržišni princip stanovanja, prethodnih godina su iznosili različiti akteri u civilnom sektoru, poput Zajedničko.org ili zadruge Pametnija zgrada. Ovakav model bi značio zajednički otkup/izgradnju nekretnina od strane udruženih građana, koji bi potom kolektivno, demokratski kontrolisali stanove u kojima žive, te imali fiksne troškove otplate kredita za nekretninu, kao i račune za struju, vodu i grejanje. Takav model predstavlja jednu alternativu tržišnom haosu, nepredvidljivosti i socijalnoj nepravdi, te je imao velikog uspeha u nekim od gradova Evrope, poput Berlina. U ovakovom obliku stanovanja nema mogućnosti da neko preko noći izgubi krov nad glavom, kao ni da se cene zakupa podignu dramatično i arbitrazno. Isto tako, kroz demokratsko udruživanje i kolektivno vlasništvo se podstiče i različit odnos prema prostoru – odgovornost za njega se deli i stanari imaju veći osećaj zajednice i suživota.

Navedene politike i predlozi mogućih rešenja nisu međusobno nekompatibilni, te zapravo mogu zajednički da čine jedan celovit pristup pitanju stanovanja kakav savremena Republika Srbija do sada nije imala. Kakav će tačno odgovor na trenutnu krizu biti i da li će se ona uopšte rešavati na bilo kakav sistematski način – ne bismo želeli da predviđamo ovom prilikom. Međutim, kakav god da bude, neke od ključnih odlika koje bi takav odgovor morao imati su sledeće:

- Odgovor mora biti zasnovan na ne-tržišnim principima. Haos slobodnog tržišta i neoliberalni princip upravljanja ekonomijom je ono što nas je uvelo u ovaj problem, te bilo kakvo rešavanje mora da počne od vraćanja principa solidarnosti, demokratičnosti i uključenosti najugroženijih u prvi plan.
- Odgovor ne sme da bude ksenofobičan. Iako je netrpeljivost prema ruskim izbeglicama za sada relativno niska, pre svega zbog tradicionalno pro-ruske orijentacije društva u Srbiji, to ne znači da će tako i ostati. Već sada smo svedočili izlivima netrpeljivosti prema ukrajinskim izbeglicama u Srbiji, ali i slučajevima nasilja prema anti-putinovskim Rusima.² Moramo paziti

²

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0pxQRkiWR9YxUouwbkWkRcSQSgQ9L1p5m32KZDiMYUEXzRTj8aoFK3T4e64Jfbhjl&id=100088248314794

da, kao bezbroj puta u istoriji, krivica za društvene probleme ne spadne na ugrožene manjine koje postaju žrtveni jarnici. Umesto toga, potrebno je shvatiti da je ovo zajednički problem koji možemo rešavati kroz udruživanje, povezivanje i artikulisanje obostranih interesa – mnogo efektivnije nego što to možemo učiniti kroz podele i netrpeljivost.

- Naposletku, odgovor će morati da bude rezultat masivne mobilizacije stanovnika Srbije pogodjenih ovim problemom. Koliko god da su predlozi političkih stranaka ili aktera civilnog društva dobro osmišljeni, potrebno je da se ljudi zapravo okupe oko njih, osveste svoju društvenu poziciju i organizovano rade na zagovaranju za njeno poboljšanje. Iskustvo sa mnogim drugim problemima nam je jasno pokazalo da se prava retko poklanjaju sa visine, već da je na njima potrebno raditi i za njih se boriti. Jedino udruženi možemo pobediti.

POLITIČKO BESKUĆNIŠTVO

Miloš Urošević

Slagala sam se sa svim zahtevima, ali nigde nisam mogla da se identifikujem. Opet sam osećala tu raspodeljenost u kojoj sa jedne strane osećam radost za opštu stvar, ali u kojoj mene nema. Nisam imala utisak da bi moja različitost naišla na osetljivost drugih. Kao da će i ovog puta žene, Cigani, lezbejke i ludaci čekati da se odigra glavna revolucija da bi stigli na red.

– Lepa Mlađenović,
posle demonstracija 9. marta 1991. godine.

O dis/kontinuitetu i ličnom koje je uvek i političko

U ovoj zemlji, pod ovim nebom, Parade ponosa nemaju dugu istoriju organizovanja. Lezbejske aktivistkinje su bile te koje su organizovale prvu, 2001. godine – onu koja je i pre nego se odigrala bila ugušena u krvi. I to nikada ne bi trebalo da se zaboravi. Feministkinje su bile i jesu naše prve saveznice. Toliko im dugujemo. Trebalo bi uvek da znamo šta smo uzeli i da se pitamo da li smo vratili dovoljno. Na tu Paradu ponosa nisam mogao da idem, jer sam tada živeo u drugom gradu, u kući svojih roditelja – tada nisam bio autovan, morao sam da čutim o sebi kao pederu. Država je 2009. godine zabranila Paradu ponosa (u čijem su organizacionom odboru bile žene i lezbejke) – sećam se bola, bol se ne zaboravlja. Država je 2010. godine dozvolila Paradu ponosa (u čijem su organizacionom odboru bili muškarci pederi) – sećam se straha koji se mešao sa srećom. Sreća je prošla, strah nije. Država je onda zabranjivala Parade ponosa (2011, 2012, 2013. godine), dok 2014. nije donela političku odluku da dozvoli njeno održavanje. Bio sam tamo i osećao se kao svaki ponosan peder koji hoda ulicama grada u kome živi – s rukom u ruci sa muškarcem kojeg sam voleo tada, i koji me voleo tada. Vi koji znate, setite se. Vi koji ne znate, pokušajte da zamislite.

Ja sam jedan od onih pedera koji ide na Paradu ponosa. Idem uprkos svemu što zameram. Zameram i formu. Zameram i sadržaj.

Zašto ne bi trebalo da idem? (ko bajagi)

- Jer dolaze političari i političarke vladajuće političke partije;
- Jer Paradu ponosa obezbeđuje veliki broj pripadnika MUP-a; – a da njih nema ne bi bilo ni nas. Misliti da je održavanje Parade ponosa bez policije moguće u ovoj zemlji znači nepoznavanje elementarnog društveno-političkog konteksta u kome živimo;

- Jer nas takozvani narod ne voli; – a ja volim kad me ne vole – tad bar znaju da postojim;
- Jer nije još vreme za to; – vreme je odavno prošlo – uvek je vreme za to.

Zašto ne bi trebalo da idem? (stvarno)

- Jer u organizacionom odboru nema žena i lezbejki – organizacioni odbor ostaje muški, baš kao što je pokret 1968. bio muški i heteroseksualan – postoji upadljivi i vidljivi kontinuitet odsustva žena i lezbejki;
- Jer hod ulicama ovog grada liči na šetnju, a ne na protest (ima zabavni, depolitizovan karakter, a estradacija dovodi do banalizacije). Na početku su Parade ponosa bili protesti, pobune. Kasnije su se pretvorile u manifestacione zabave. Na početku su bili zahtevi. Kasnije je došla zabava;
- Jer je na paradi ponosa prisutan dreg, a dreg je duboko ženomrzački (to je bio jedan od glavnih razloga zašto su lezbejke odavno, na samom početku napustile Parade ponosa i počele da organizuju lezbejske marševe. Dreg je demonstracija mržnje prema ženama; to je ismevanje žena; žene tako ne izgledaju; to je muška predstava o ženama; u dregu nema ničeg revolucionarnog, niti oslobođajućeg;
- Jer organizacioni odbor ima stav da je u redu legalizovati prostituciju i surogat materinstvo – muškarci moraju da imaju pravo kako na pičku, tako i na matericu. Oni takođe misle da su sadomazohističke prakse seksi. Neka nauče da erotizuju jednakost. Možda onda budu bili na putu oslobođenja.

Zašto idem?

- Jer su homoseksualci Jevreji antifašista (rekao je Klaus Man);
- Jer živimo u zemlji u kojoj je toliko ljudi protiv (rekla je Jovana Vuković);
- Jer zbog svoje male razlike, živimo velike posledice;
- Jer ako nas napadaju kao pedere, mi samo kao pederi i možemo da se branimo;
- Jer nas ljudi mrze sve do kostiju i krvne plazme samo zbog toga koga volimo;
- Jer kada ljudi hoće da te diskredituju kao ljudsko biće zovu te pederom; dakle, biti peder nije samo lična, to je i politička stvar;
- Jer muškarci i žene koji su živeli/e, a koji/e su voleli/e muškarce/žene u svim našim gradovima, pre nas nisu mogli da nam ostave tragove svog postojanja ili su ti tragovi bili izbrisani;
- Jer nam institucionalni pravni sistem ne veruje kada kažemo da smo bili ili jesmo žrtve zločina iz mržnje;
- Jer država svojim nečinjenjem ne samo da podstiče, ona prečutno odobrava i često dozira nasilje nad nama koji nismo heteroseksualni;
- Jer još uvek postoje oni koji moraju da čute o onome što osećaju;
- Jer još uvek postoje oni koje roditelji izbacuju iz kuća samo zbog toga u koga su zaljubljeni;
- Jer još uvek postoje oni koji moraju da prilagođavaju svoje ponašanje na svom radnom mestu kako bi isto zadržali;
- Jer još uvek postoje oni čija krv nevinih pada po ulicama ovog ili nekog drugog grada samo zbog toga što se nekome ne dopada činjenica kako izgledaju ili šta imaju obučeno na sebi u tom trenutku;

- Jer nam još uvek govore da ne možemo da zasnivamo svoje bračne zajednice;
- Jer nam još uvek govore da ne možemo da imamo pravo da usvajamo decu;
- Jer nam još uvek govore da nam nije potrebna nikakva Parada ponosa;
- Jer postoje oni od nas koji još uvek svoje živote žive uplašeni da ih onda ta neljudska doza ljudskog straha vodi u anonimni seks, u grupni seks, u javne toalete/mračne sobe;
- Jer smo previše dugo okretali drugi obraz, jer je došlo vreme da uzvratimo udarac;
- Jer nemamo ništa drugo čime bismo mogli da se borimo osim svojih tela u kojima jesmo, sada i ovde;
- Jer živimo u svetu u kome činjenica da li smo heteroseksualni ili homoseksualni odlučuje da li živimo ili umiremo;
- Jer se protiv nas koji nismo heteroseksualni vodi rat koji zvanično nikada nije objavljen, ali koji svakodnevno odnosi svoje žrtve;
- Jer svoje živote živimo ispunjene strahom, mržnjom, nasiljem;
- Jer smo toliko dugo, da ne možemo da se setimo koliko, živeli u tišini koja je značila da bol postoji, izgnani u zanemelost nismo mogli slobodno da kažemo/čujemo „volim te“;
- Jer postoje oni koji se zalažu za našu političku diskreditaciju – to bi valjda moglo da bude legitimni politički stav – on ne sme da bude legalan, jer poziva na mržnju;
- Jer postoje oni koji se zalažu za našu fizičku eliminaciju – to nije i ne sme da bude ni legitimno ni nelegalno – to mora da bude kažnjeno;
- Jer i dalje predstavljamo legitimnu metu ne zbog onoga što radimo, nego zbog onoga što jesmo;
- Jer armija onih koji se bore za ljubav ne može da izgubi;
- Jer svaki odlazak na Paradu ponosa predstavlja čin autovanja, a autovanje znači preživljavanje.

Priča u nastavku je napisana tada kada se odigrala, nikada do sada nije bila objavljena – sada se objavljuje prvi put.

U Novom Sadu, u nedelju, sedmog dana oktobra meseca 2012. godine Građanska Vojvodina organizovala je Šetnju za slobodu.

O činjenicama – o onome što se desilo:

Tog dana je grupa nas iz Beograda došla u Novi Sad. Dan pre je trebalo da se održi Parada ponosa u Beogradu. Država je zabranila Paradu. Tog dana, dok smo zajedno hodali ulicama grada, Chovjek me pitao: „Dokle ćemo mi ovako uplašeni da živimo svoje živote?“ – nisam znao odgovor.

Bio sam na skupu nazvanom Šetnja za slobodu i razvio sam zastavu duginih boja. I tu, tada i tamo, to je bio problem. Zastava duginih boja nije mogla biti istaknuta. Četiri žene (Maja Mićić – tada direktorka Inicijative mladih za ljudska prava u Srbiji, danas uposlenica u Švajcarskoj ambasadi u Srbiji, Jelena Stevančević – tada OSCE, danas ne znam, Nataša Govedarica – tada ne znam, danas direktorka Foruma ZFD, i žena iz organizacije Nezavisno društvo novinara Vojvodine) prišle su mi i rekле da sklonim zastavu. Muškarci iz obezbeđenja su prilazili i rekli mi da sklonim zastavu – „Imaćemo problema zbog tebe.“

Žena po imenu Nataša Kandić – tada aktuelna, a danas penzionisana direktorka Fonda za humanitarno pravo, rekla je: „Spusti zastavu“, a kada sam ja to odbio, ona je nastavila: „Ti si bezobrazan i nevaspitan“. I na kraju mi je rekla: „Ti lupetaš i skloni se od mene, neću da idem sa tobom“.

A onda je došao i prišao mi i sam organizator skupa, muškarac po imenu Dinko Gruhonjić i rekao: „Ovo nema smisla, skloni zastavu.“ A kada sam ja to ponovo odbio, on je rekao da sam bezobrazan i dodao: „Dogovoren je da samo budu državotvorne zastave na skupu, zastave Srbije, Vojvodine, Novog Sada, Evropske Unije.“ – i još nešto: „Ja u svojoj organizaciji imam homofobe kojima smeta ta zastava“.

Osećao sam bol, bes, tugu, gorčinu. Osećao sam se povređeno. Bio sam napušten i uplašen.

E, to nema veze sa mnom – pomislio sam, ali sam prečutao. Kasnije sam saznao da je taj isti organizator rekao: „Možete doći, ali nemojte nositi vaše zastave“.

Andrea Dvorkin me naučila da čutanje znači neslaganje. I nastavio sam da šetam sa svojom zastavom dugih boja, niz čitav marš.

A onda veličanstven trenutak, odleteo u kosmos. Chovjek je podigao svoju ruku, uzeo moju, i još više, sada zajedno, podigli smo zastavu dugih boja. Recite im da smo hteli nebo da dohvati. Pamtiću. Danas sam ponosan na Chovjeka. Danas sam ponosno šetao – zajedno/sa/pored Chovjeka. Hvala mu. Nisam bio sam. Osećao sam radost osećanja da smo srođni, bliski. Osećao sam se ponosan na to ko sam, kako mislim, šta radim, a najviše na to koga volim.

Potom su ljudi iz kolone prilazili i uzimali male zastavice dugih boja i njima mahali. Hvala im na podršci. Nismo bili sami. Hodali smo zajedno. Tada sam se setio reči svoje drugarice Janje Beč da je mnogo veća razlika od 0 do 1, nego od 1 do 5.

I svi smo mi hodali zajedno ulicama grada, sa zastavama dugih boja. Mi smo u tom trenutku bili krik tištine. I nikada se više, nikada, nećemo dati učutkati.

Muškarci iz obezbeđenja su nam prišli i rekli: „Vi nama pravite problem“.

Nije moglo u Beogradu, nisu dali u Novom Sadu. Ali je zastava dugih boja, uprkos svemu i uprkos svima, prošla i poručila: Fašisti, No pasarán!

PRAVO NA SLOBODU OD BESKUĆNIŠTVA

Ozren Lazić

Tokom 2021. i 2022. godine Omladinski centar CK13 sproveo je projekat "Svakodnevno je političko: Pravo na slobodu od beskućništva" sa ciljem da pitanje stanovanja postavi primarno kao političko pitanje, s obzirom da je pravo na adekvatno stanovanje preduslov za ostvarivanje drugih prava, dostojanstven život, emancipaciju i napredovanje pojedinaca, a time i društva.

Mit o stanovanju kao isključivo ekonomskoj kategoriji, čija realizacija zavisi od (ne)sposobnosti pojedinca da sebi priušti krov nad glavom, skriva strukturne uzroke beskućništva koji su upisani u političke, pravne, socijalne i ekonomske neprilike naše države. Trend rasta broja beskućnika i ljudi u riziku od beskućništva u Srbiji svedoči o neodrživosti i štetnosti doslednog sprovođenja tržišno-ekonomske paradigmе stanovanja u osiromašenom društvu, zbog čega je teza da država "proizvodi beskućnike" adekvatna realnosti. Dokle god ne postoji pravno-zakonski okvir kojim se garantuje pravo na adekvatno i sigurno stanovanje za svakoga, i sistemski odgovor sa odgovarajućom socijalnom brigom, stanovanje će sve više biti luksuz i privilegija manjine, dok će većina živeti u neizvesnosti od beskućništva – što je situacija koju opisujemo porukom "**Beskućništvo se može dogoditi svakom**".

Tokom trajanja projekta, CK13 je na ovu temu organizovao tri tribine, dva seminara, sproveo istraživanje o beskućništvu u Novom Sadu, organizovao pravnu pomoć za ljude u beskućništvu i u riziku od situacije beskućništva, sproveo javnu kampanju, akciju obeležavanja dana beskućništva i druge javne akcije. Projekat je sproveden uz pomoć saradnika i saradnica iz udruženja "Patrija", "A11 – Inicijative za ekonomska i socijalna prava" i "ADRA – Beograd".

Istraživanje beskućništva u Novom Sadu

U cilju pokretanja i vođenja naučno-relevantnog istraživanja, angažovali smo Anu Bilinović Rajačić i Jovanu Čikić, sociološkinje sa katedre za sociologiju i koautorke dela "Beskućništvo – teorija, prevencija, intervencija" kao ko-autorke i koordinatorke istraživanja. Istraživanje je sprovedeno u tri dela: 1) istraživanje stavova Novosadana o beskućništvu; 2) istraživanje samog iskustva beskućništva kroz intervjuje sa ljudima u situaciji beskućništva, riziku od beskućništva ili onih koji žive u neadekvatnom stanovanju (životni kontekst, imovinski, pravni, socio-ekonomska, zdravstveni i politički status, kao i iskustvo u dobijanju socijalne pomoći); 3) istraživanje kapaciteta institucionalnog i civilnog okruženja Novog Sada u borbi protiv suzbijanja beskućništva.

Prvo istraživanje sprovedeno je putem online ankete i na taj način je prikupljeno 858 popunjene upitnika. Najvažniji uvidi ankete su da većina ispitanika prepoznaće višedimenzionalnost beskućništva i da apsolutna većina smatra da je za rešavanje ovog problema odgovorna država. Drugo istraživanje je obuhvatilo 35 osoba u situaciji primarnog i sekundarnog beskućništva, kao i osobe u riziku od beskućništva. Kao anketari su angažovani studenti ili diplomirani studenti sociologije. Rezultati ovog istraživanja upućuju na većinski nepovoljne i tragične priče ljudi (njihove životne putanje su ispunjenje brojnim nedaćama, nasiljem i neizvesnošću) što na veoma ilustrativan način prikazuje duboki nivo upisivanja strukturne prirode ovog problema na individualnom nivou. Treće istraživanje je obuhvatilo analizu rada i kapaciteta 14 institucija i udruženja. Od zvaničnih institucija ankete su popunili Centar za socijalni rad, Svratište i Prihvatalište. Istraživanju se nije odazvala Gradska uprava za socijalnu i dečiju zaštitu. Od udruženja, anketirani su: CK13, Krov nad glavom, Kuhinja solidarnosti, Grupa Izadi, Protestantsko-hrišćanska zajednica, Grupa Budi 1, Udruženje "Prevent", Udruženje "Patrija", Kolo srpskih sestara, Forum Roma Srbije (Novi Sad), Humanitarni centar za integraciju i toleranciju. Nekoliko udruženja koja su kontaktirana nisu se odazvala pozivu jer se ne bave kontinuirano i sistematski pitanjem suzbijaja beskućništva, ili zbog dileme da li nesigurno stanovanje spada u fenomen beskućništva.

Javne akcije

U cilju senzibilizacije šire javnosti i podizanje svesti o problemu beskućništva sproveli smo nekoliko javnih akcija:

Kineska četvrt

Tokom decembra 2021. godine u Kineskoj četvrti su osvanile poruke na pojedinim objektima/garažama sa napomenom da je 'potrebno objekte oslobođiti lica i stvari kako bi se prisutpilo njihovom rušenju za potrebe rekonstrukcije'. Ove garaže se nalaze u neposrednoj blizini objekta u kome stanuju korisnici Kuhinje solidarnosti koji nemaju alternativni smeštaj, a za koji je takođe izvesno da će biti rekonstruisan. Povodom ovoga smo se pismom obratili Fondaciji Evropska prestonica kulture Novi Sad i Upravi za građevinsko zemljište i investicije sa upitom da se sastanemo i razgovaramo o situaciji ljudi koji su sticajem okolnosti stanari Kineske četvrti. Simptomatично, od Fondacije smo dobili kratak odgovor da je za radove odgovorna Uprava, dok Uprava nije odgovorila. Naše opredeljenje je da u skladu sa razvojem dešavanja adekvatno problematizujemo ovu situaciju u javnosti, a u čemu ćemo zajedno raditi sa stanarima Kineske četvrti, kao i udruženjima koja su zainteresovana za ovaj problem. Osim toga, stanari kompleksa Kineske četvrti su od marta 2022. godine, gotovo svakodnevno, bili izloženi nasilju od strane nepoznatih mladih lica, povodom čega smo se oglasili u javnosti sa pretpostavkom da je nečinjenje nadležnih i Fondacije povezano sa diktatom da se "nepoželjni" stanari obeshrabre u svojoj nameri da ostanu tu, kako bi se "oslobodio" prostor za dalju rekonstrukciju.

Međunarodni dan borbe protiv beskućništva

Na Međunarodni dan borbe protiv beskućništva, 10. oktobra 2022. organizovali smo akciju obeležavanja ovog dana i to sa stanarima Kineske četvrti. Javni događaj je uključio kuvanje, deljenje čaja i kafe, prikupljanje donacija i postavljanje transparenta "Ovde žive ljudi - Niko gladan, niko bez krova nad glavom" na fasadi

objekta u kojoj oni borave. Ova poruka ima simboličku i realnu važnost, jer predstavlja obznanjivanje postojanja ljudi koji su nevidljivi za sistem. Kineska četvrt, koja prolazi kroz transformaciju u "Kreativni distrikt", predstavlja mesto iseljavanja, brisanja ljudi i njihovih inicijativa, a sada i apsolutno zanemarivanje postojanja pojedinaca koji žive u neadekvatnim uslovima: bez struje, vode i grejanja. Ushićenost zbog postavljanja transparenta, gostoprимstvo stanara, zajednička večera, razgovori o potencijalima preuređenja tog prostora koji bi naseljavali stanari, umetnici, studenti i aktivisti – sve je to potvrdilo da možemo biti zajedno kada to zaista i želimo. To je naša politička odluka, da ostanemo uz one koje je sistem zaboravio i koje može još jednom da izbriše kroz potencijalnu deložaciju.

Pravo na slobodu od beskućništva

U susret Međunarodnom danu borbe protiv beskućništva, Omladinski centar CK13 je pokrenuo kampanju "**Pravo na slobodu od beskućništva**", akciju podizanja svesti o problemu beskućništva i teškom životnom položaju naših sugrađana i sugrađanki koji nemaju obezbeđen krov nad glavom. Ovo smo uradili kako bismo doprineli pokretanju solidarnosti i društvenog dijaloga u vezi sa problemom beskućništva. Kampanju je činila javna akcija isticanja ličnih iskaza naših sugrađana o uslovima života u beskućništvu i života u nesigurnom i neadekvatrnm stamovanju na bilbordima i city light panoima na prometnim mestima u Novom Sadu. Iskazi su preuzeti iz razgovora sa ljudima u situaciji beskućništva tokom istraživanja i njihova autentičnost o težini života u beskućništvu govori glasnije od statistike i brojeva. Serija od osam ilustracija sa iskazima ljudi u situaciji beskućništva je deljena i putem društvenih mreža.

Klupa

Povodom smrti beskućnika Nebojše Petrovića (13.11.2023.) na klipi na trgu Koste Trifkovića u Novom Sadu, kao i povodom smrti još dvoje beskućnika u Kineskoj četvrti, sproveli smo akciju obeležavanja klupe na kojoj je Nebojša Petrović preminuo. Klupa je obeležena komemorativnom pločom sa pomenom i jasnom porukom - **da niko više ne umre sam i bez doma**.

Nikome nije prirođeno da živi bez doma, ostane sam i napušten. U pitanju je društveni sistem koji to omogućava, a na nama je da pokažemo da je solidarnost moguća, i da vratimo smisao životu onima koji su ostali sami.

Negiranje neće rešiti problem beskućništva, naprotiv. Dokle god pravo na adekvatno i priuštivo stanovanje nije svakom zagarantovano, ljudi će živeti i umirati na ulici i to je poraz svih nas. U poslednje dve nedelje troje ljudi je umrlo u beskućništvu u Novom Sadu; to je ono što znamo, a strahujemo da je broj stradalnika zapravo veći.

Statistika pokazuje da ljudi u beskućništvu žive 25 godina kraće od nacionalnog proseka; a da na svetskom nivou svaki dan oko 50.000 ljudi, većinom žena i dece, podlegne ekstremno lošim uslovima za život. Ove činjenice beskućništvo čine pitanjem od prioritetnog političkog značaja, već na biološkoj ravni. Svaka dalja nadogradnja u negiranju i marginalizaciji ovog problema podrazumeva učešće u ovom sistemskom, tihom i skrivenom zločinu nad ljudima koji žive u nemogućim uslovima. Zato je sistem taj koji je nastran i nepravedan, a ljudi koji se bore za svaki novi dan su njegove žrtve.

Pozivamo sve da se pridruže lokalnim inicijativama u borbi protiv beskućništva i da zagovaraju bezuslovno pravo na dom za sve.

Proglas povodom pokretanja kampanje "Beskućništvo se može dogoditi svakom"

Omladinski centar CK13 | 21.9.2022.

U susret Svetskom danu beskućništva koji se obeležava 10. oktobra, Omladinski centar CK13 pokreće kampanju "Pravo na slobodu od beskućništva", akciju podizanja svesti o problemu beskućništva kojom želimo da ukazažemo na težak životni položaj naših sugrađana i sugrađanki koji nemaju obezbeđen krov nad glavom i pomognemo pokretanje solidarnosti i društvenog dijaloga u vezi sa ovim problemom.

Kampanju čini javna akcija isticanja ličnih iskaza naših sugrađana o uslovima života u beskućništvu i života u nesigurnom i neadekvatnom smeštaju, kao i promocija rezultata istraživanja beskućništva u Novom Sadu i publikacije nastale na temelju istraživanja, kao i javno obeležavanje Svetskog dana beskućništva.

Iskazi ljudi u situaciji beskućništva u Novom Sadu su poražavajući i nose 'težinu sveta'. Iskazi svedoče o osećaju usamljenosti, napuštenosti, odlaženosti i preziru društva, krivici, uverenju da je nemoguće da se bilo šta promeni, uverenju da sutra može biti još gore. Konstantan osećaj nemoći, (samo-)stigmatizacija i prepuštanje osećaju bezizlaznosti ukazuje na to da život u beskućništvu predstavlja najekstremniji vid društvene isključenosti. Ova isključenost je totalna jer beskućništvo nikada nije samo nedostatak krova nad glavom; ono znači i lišenost egzistencijalnog prostora u celini i prava na pripadanje; ono je stigma, izopštenje i osuda upravo zato što su ljudi u situaciji beskućništva *siromašni / bez posla / bez obrazovanja / bolesni / žene / Romi / zavisnici / prestupnici / stari*.

Ipak, razmeri i težini problema beskućništva ne svedočimo kao posmatrači, već nam se on direktno i lično obraća i poziva nas da se uključimo i odgovorimo.

Uvažavanjem ličnih iskaza ugroženih osoba želimo podstaći sebe i druge na korak bliže osobama u situaciji beskućništva i pokretanje razgovora. Taj naš iskorak je moguć iz uverenja da smo jednaki – uprkos svim činjenicama razlike. Kada se približimo jedni drugima, sa tog zajedničkog mesta, sledeća stanovišta i zahtevi postaju fundamentalni:

Svačiji život je vredan življenja, stoga ničiji život ne sme biti 'neživljiv'. Odатле izvodimo i sledimo politički zahtev: *neophodno je svakome obezbediti sigurno i adekvatno mesto stanovanja, jer je ono preduslov dostojanstvenog života*. Ovu neophodnost razumemo u terminima ljudskih prava: svako ima pravo na dom. Moje pravo na dom je pravo tvoje, njeno, njegovo. Ako u svetu tog prava i u toj uzajamnosti razumemo problem beskućništva, jasno je da je *izlazak iz beskućništva* naša zajednička društvena odgovornost i zajednički politički poduhvat.

Koliko smo kao društvo daleko od toga govori vladajuća saglasnost o nevidljivosti beskućnih ljudi za državni sistem kao i za većinsko društvo. Srbija ne primenjuje adekvatne načine utvđivanja broja i strukture ljudi u beskućništvu zbog čega je nemoguć razvoj politika za suzbijanje i prevenciju beskućništva, dok, istovremeno, strukturni i sistemski uzroci beskućništva ostaje neosvetljeni. Zapravo, radi se o *ignorisanju istine* koja je očigledna i svakodnevna upravo koliko i ljudi u situaciji beskućništva koje svakodnevno srećemo: među evropskim zemljama, Srbija spada u zemlje najveće društvene nejednakosti, i dok čak polovina stanovništva u Srbiji živi u prenaseljenim domaćinstvima, Srbija je istovremeno najnepristupačnija evropska zemlja za kupovinu stana. Bezbroj je ljudi bez primanja ili sa nestalnim primanjima nedovoljnim za osnovne životne potrebe. U stanju ekstremne materijalne deprivacije, ljudi se nalaze u brutalnoj situaciji da moraju da "biraju" između hrane i stanovanja. Ovo je stvarnost koju svi osećamo i koja jasno ukazuje na to da

životnu putanju u siromaštvo i situaciju beskućništva definišu sistemski/strukturni faktori, kao i da se radi o primoranosti, a ne izboru.

Društvo koje osobe u situaciji beskućništva prepušta njima samima je nepravedno društvo. Vlast koja sprovodi militarizaciju društva i opredeljuje budžet za osavremenjivanje i jačanje vojnih moći države, a ne za socijalne mere prema najugroženijima je neljudska vlast. Država čiji pravni sistem kažnjava najugroženije je država obespravljenih građana. Sistem koji omogućuje zakonsko sprovođenje mere prinudnog iseljenja stanara iz jedinog stambenog prostora je sistem bezakonja. Ekonomija koja favorizuje tržište nekretnina i luksuzne novogradnje na podlozi ekstremne socijalne i ekonomске nejednakosti građana je ekonomija koja ubija. Grad koji svoj razvoj projektuje u plan izgradnje luksuznog stambeno-poslovног kompleksa "Novi Sad na vodi", dok kao jedinu zvaničnu mjeru zbrinjavanja osoba u situaciji beskućništva ima dva kontejnera kojim raspolaže svratište, grad je kojim upravlja sadistička vlast.

Srž političkog mita o beskućništvu je iluzija da se ono *neće desiti meni*. Ali ne smemo čekati da se iluzorna priroda ove predstave razbije na način naših individualnih propadanja, sa čim računa projekat sadističkog ekonomskog iživljavanja nad građanima. Radikalna demokratska osećajnost i kultura ljudskih prava nas uče osećaju realnosti sadašnjeg trenutka kroz anticipaciju: *dokle god ima beskućnih, beskućništvo se može dogoditi svakom*. Zbog toga pravo na slobodu od beskućništva zahtevamo kao fundamentalno ljudsko pravo, pravo svih nas.

INFOTEKA CK13: Retrospektiva dosadašnjeg rada

Laura Pejak

Infoteka CK13 je originalno nastala po uzoru na slične aktivističke biblioteke koje postoje u raznim društvenim centrima širom Evrope. Pokrenuli su je strani volonteri, zajedno sa aktivistkinjama tadašnje Novosadske lezbejske organizacije u CK13, sada već pre više od deset godina, sa idejom da njen fokus bude prvenstveno na anarhističkoj i feminističkoj literaturi – ali i da Infoteka bude mesto susreta, zajedničkog promišljanja i razvoja političkih alternativa – koliko god je to moguće u našem malom čošku, našeg i ovako malog komada ovog grada.

Teme kojima se Infoteka bavila su, međutim, vrlo brzo prevazišle originalne planove i fond je na kraju narastao do preko hiljadu knjiga, časopisa, pamfleta i mnogih drugih tekstova na teme socijalizma, marksizma, tranzicione pravde, društvenih nauka, demokratije, LGBT+ prava, umetnosti, medija i mnogih drugih. U suštini, sve što je vezano za ono čime se ljudi u Crnoj kući inače bave može se pronaći u Infotecu u pisanoj formi.

Nakon dugogodišnjeg staža kao jedan od glavnih punktova u kući (poput, recimo, šanka ili Otvorene kuhinje), rad Infoteke je utihnuo na nekoliko godina; njena bibliotekarska funkcija je bila zapuštena, a njene prostorije su se u međuvremenu koristile za druge stvari. U tom kontekstu sam ja, autorka ovog teksta, bila pozvana da ponovo vratim život u Infoteku krajem 2020. godine.

Trebalo je više meseci da bi se prostor ponovo sredio, da bi se sve knjige pregledale, rekategorisale, i da bi se napravio digitalni katalog celokupnog sadržaja Infoteke (koji je ipak, za sada, ostao nezavršen – drugi prioriteti su u međuvremenu prevladali, ali i sama količina građe koja postoji u Infotecu je verovatno od starta učinila naše namere za potpunu katalogizaciju previše optimističnim). Nakon svega toga smo od maja 2021. godine i zvanično krenuli sa radom – svečano (re)otvaranje smo imali u martu te godine, ali nas je korona primorala da malo pričekamo sa aktivnostima.

Nastojali smo da naše aktivnosti budu u duhu onoga što je Infoteka bila do sada, ali je ova početna faza ipak bila dosta eksperimentalna za nas. Pravili smo projekcije filmova uz diskusiju, organizovali čitalačke klubove oko različitih tekstova, kao i neformalne diskusije oko određenih tema (tzv. Bistrionice). Teme kojima smo se bavili su bile one kojima su se tekstovi u Infotecu i inače bavili, ali odabrane tako da budu u skladu sa događajima koji se trenutno dešavaju, kao i našim ličnim afinitetima, odnosno šta nas je u datom trenutku najviše interesovalo.

Tako je, na primer, prvi javni događaj koji je Infoteka organizovala bio projekcija danskog filma "Jagtvej 69" uz diskusiju. Ovaj film se bavi izbacivanjem jednog

kopenhagenskog omladinskog centra iz njihovog prostora i kampanje otpora koju je zajednica iz tog centra potom organizovala protiv tog pokušaja uništenja jednog od malobrojnih preostalih autonomnih/alternativnih prostora u gradu. To je bilo organizовано u skladu sa trenutnim događanjima oko Crne kuće, pa je i sam događaj bio poprilično posećen i diskusija nakon njega vrlo plodna i emotivna.

Ovde se u suštini može videti jedan od ciljeva za koje smo vremenom shvatili da bi Infoteka trebalo da ima - da bude mesto gde zajednički možemo da procesuiramo ono kroz šta mi kao društvo prolazimo; da bude mesto gde možemo da se okupimo, pričamo ili čitamo/gledamo različite materijale koji nam mogu pomoći da razumemo trenutne situacije u kojima se nalazimo.

Drugi cilj koji smo kroz eksperimentisanje i isprobavanje različitih formi otkrili kao funkciju koju bi Infoteka trebalo da obavlja jeste i (skromna) baza u kojoj se čuva do sada stvoreno aktivističko znanje. Knjige, pamfleti, časopisi i druge publikacije koje mi imamo u našem fondu predstavljaju zaista vrednu građu za pamćenje stvari koje se inače ne smatraju dovoljno važnim da uđu u istorijske udžbenike - isto kao što se znanje koje se u njima nalazi bavi temama do kojih će ljudi retko imati priliku da dođu kroz klasične kanale obrazovanja ili medija.

Funkcija koja je u početku bila pasivna, koju smo ostvarivali pre svega kroz održavanje naše postojeće arhive, vremenom je postala nešto na čemu smo želeli aktivno da radimo i na nešto što je postalo naš glavni fokus. Kopajući po davno zaboravljenim čoškovima interneta, arhivama Matice srpske, knjigama koje su već odavno van štampe, nalazili smo materijale sa kojih smo skidali prašinu, prevodili ih (gde je to bilo potrebno) i činili dostupnim za širu javnost kroz njihovo štampanje i online objavlјivanje. Na ovaj način smo želeli da održimo živim određena sećanja i ideje od kojih imamo mnogo toga da naučimo. Bez njih smo često osuđeni da ponavljamo od samog početka rasprave koje su se dešavale već bezbroj puta u prethodna dva veka, da "otkrivamo toplu vodu" po pitanju različitih načina organizovanja, onoga što funkcioniše i što ne funkcioniše pri pokušajima izgradnje drugačijeg sveta. Infoteka nastoji da pruži svoj skromni doprinos tome da se ovo izbegne, tako što predaje aktivistima_kinjama adekvatno ideološko i istorijsko znanje koje je već stvoren - ali koje je do sada uglavnom zaboravljen - koje bi im bilo potrebno da mogu da efektivno postignu svoje željene ciljeve (ili da shvate da bi trebalo da ih preispitaju).

Sa tim motivacijama smo sredinom 2022. godine pokrenuli naš prvi serijal koji će na kraju postati model za naš sadašnji rad. Odabrali smo da se u tom periodu par meseci fokusiramo na Zelene politike - temu koja je postala sve aktuelnija kroz različite ekološke borbe kod nas, kao i formiranje i ukrupnjavanje Zelenih političkih opcija u Srbiji - a koja je uglavnom, po našem mišljenju, nedovoljno promišljena. Većina ljudi nisu upoznati sa time šta su Zelene politike, kako su nastale, na koji način su formulisane, koji_e teoretičari_ke su se njima bavili_e, te samim time nemaju uvek najjasniji pregled implikacija svega onoga čime se razni Zeleni i ekološki pokreti u Srbiji i Evropi bave. Mi smo u tom kontekstu skupili niz tekstova iz Zelenog miljea, preveli ih, odštampali i distribuirali, sa ciljem da se oni koje ove teme interesuju bolje sa njima upoznaju. Istovremeno smo organizovali i niz događaja na tu temu – poput Bistrionice u Šodroš survivor kampu, gde smo sa eko-aktivistima razgovarali upravo o tome šta su za njih Zelene politike, šta su one bile kroz istoriju i šta bi trebalo da budu u budućnosti.

Tada smo i snimili prvu (pravu) epizodu naše sad već regularne emisije, Radioteke, putem koje na Radio zajednici CK13 obrađujemo teme kojima smo odabrali da se bavimo u datom periodu. Emisija bi takođe trebalo da ima edukativnu funkciju, kao i naše druge aktivnosti, samo u jednom specifičnom, donekle sažetijem formatu, koji može

da pogoduje određenim grupama ljudima - onima kojima je teže da čitaju, onima koji nemaju vremena da stignu na naše aktivnosti, itd.

Nastavili smo dalje cikluse publikacija i događaja te smo do sada imali još tri, pored prvog o Zelenim politikama, bavili smo se promišljanjem Evro-integracija, Demokratskim socijalizmom i Kvir politikama – temama koje smatramo jako bitnim, a nedovoljno dostupnim/zastupljenima u literaturi koja je šire dostupna aktivistima_kinjama, a od kojih se ipak očekuje da imaju (često vrlo ostrašćena) mišljenja o njima.

Pored ova četiri ciklusa imali smo i svojevrstan prototip ovakvog modela kada smo krajem 2021. godine sprovodili projekat koji se bavio radničkim zadrugama – nekoliko meseci smo organizovali projekcije filmova, diskusije i radionice koje su bile namenjene prevashodno mladima, sa ciljem da ih edukujemo o tome šta su radničke zadruge, koje su prednosti ovog modela i kako bi oni mogli da ga implementiraju. Na kraju ovog projekta su neki od tih mlađih imali priliku da učestvuju i u stvaranju publikacije "Zadruži se", u kojoj su drugima preneli ono što su naučili. Takav model uključivanja i volontiranja u Infoteci je od početka bio nešto što smo želeli da stvorimo, ali što nažalost, sem tog jednog momenta, još uvek nije trajnije zaživelo.

Mi u Infoteci imamo još mnogo toga što nam je u planu, i puno drugih tema koje smatramo bitnim za pokriti – sigurno mnogo više nego što ćemo ikada zapravo stići da odradimo. Uvek ima još onoga što se može saznati, još onoga što se može promisliti, a vreme i prostor koji su nam svima na raspolaganju su, nažalost, ograničeni. Nadamo se da ćemo, ako ništa drugo, uspeti da nastavimo da rastemo, širimo se i dolazimo do više ljudi onim što radimo – kao i da će naš trud u sferi očuvanja i kreiranja znanja biti koristan zajednici kojoj želimo da služimo. Drugačiji svet jeste moguć – a mi bismo bili presrećni kada bi neke od naših knjiga, događaja, aktivnosti ili prevoda mogli postati cigle korištene u njegovoj izgradnji.

crtež: Sanja Anđelković

RADIO ZAJEDNICE CK13

Ozren Lazić

Zašto mediji zajednice?

Mediji zajednice se javljaju kao preko potreban odgovor na komercijalno-tržišno orijentisane medije, medijski senzacionalizam, koncentraciju medijskog vlasništva i centralizovane političko-ekonomske kontrole nad komunikacionim resursima i infrastrukturom. Iz potrebe za alternativnim mišljenjima i sadržajima u medijima, mediji zajednice ukazuju da medijski pluralizam mora podrazumevati nezavisne kreatore sadržaja i vlasnike. Principom "od zajednice za zajednicu" lokalni samoorganizovani mediji predstavljaju platformu za uključivanje građana u javnu debatu, u svoj rad često uključuju marginalizovane grupe i omogućavaju da se njihov glas čuje, fokusirani su na lokalna pitanja i na taj način su odgovorni zajednici. Takođe doprinose osnaživanju ljudi u borbi za poboljšanjem vlastitog socio-ekonomskog položaja, borbi protiv diskriminacije i fašizma. Budući da su nezavisni i neprofitni, funkcionišu u vlasništvu zajednice koja njome autonomno upravlja. Ukratko, u vremenu krize parlamentarne demokratije, mediji zajednice predstavljaju stubove neposredne demokratije.

Zašto Radio zajednice CK13?

Radio zajednice CK13 je zvučno glasilo Crne kuće i zajednice okupljene oko nje. Radio smo pokrenuli zajedno, kao entuzijasti – amateri i profesionalci, fanatični u našim ljubavima prema umetnosti, i kao društveni aktivisti, oduševljeni idejom i zaneseni željom da stvorimo prostor za glasove i sadržaje na rubovima društvenog, umetničkog i političkog.

Negujemo odnose zasnovane na samoorganizovanju i samoinicijativi. Vodimo se vrednostima slobode, solidarnosti, jednakosti, inkluzivnosti i kreativnosti, a radijskim programom koji kreiramo nastojimo da doprinesemo stvaranju sveta oslobođenog od fašizma, rasizma, nacionalizma, klasizma, specizma, seksizma, homofobije, transfobije i svih drugih oblika diskriminacije, nasilja i ugnjetavanja.

Ako osećate da je vaš glas utišan ili ugušen, nedovoljno zastupljen ili pogrešno predstavljen u javnosti, ako je vaše pravo da slobodno mislite i izražavate se – uniženo, onda Radio zajednice CK13 može da postane vaš kanal komunikacije. Dobrodošli ste da kreirate radijske emisije i sadržaje, da predlažete teme i formate, da se udružujete i organizujete, da iskoristite radijski prostor za slobodnu artikulaciju, afirmaciju, zastupanje, izražavanje i promociju vlastitih interesa, potreba i ideja.

Mi imamo moć da mislimo slobodno, da samostalno donosimo odluke i pokrećemo promene, a verujemo da smo u tome najuspešniji onda kada delujemo zajedno i solidarno.

Zato je Radio zajednice CK13 mesto na kojem se možemo sresti, otkriti jedni druge i biti tu jedni za druge.

Radio je pokrenut 9. maja 2022. godine i do sada se u okviru našeg tima produkovalo 17 različitih emisija sa preko 150 epizoda. Ako ste zainteresovani da postanete deo ove zajednice pišite nam na radio@ck13.space

Lista emisija koje se emituju na Radiju zajednice CK13:

Treća smena

"Treća smena" je emisija u kojoj svoje priče pričaju oni koji su radili ili rade treću smenu. Šta je razlika između dnevne i noćne države? Kako se obračunava turistička tarifa u taksiju? Gde su najbolji izlasci sunca? Između Belih noći i Zlatiborskih zora, sa druge strane jastuka.

Uređuje Ines Ezgeta.

Jele i Breze

"Jele i breze" je emisija posvećena učesnicama u Narodnooslobodilčkoj borbi. U formi portreta prikazuje se na koji način su žene od najbrojnije potlačene grupacije, tokom rata, izborile slobodu za sve, a ravnopravnu ulogu za sebe. Jele i breze su pogotovo značajne u ovom istorijskom trenutku kada se uloga i mesto žene degradira i, usled retrogradnih tendencija sadašnjeg društva u Srbiji, vraća u prevaziđene patrijarhalne norme. Priče o partizankama podsećaju, insprišu i upozoravaju da jednom izvojavana sloboda ne može biti olako prepuštena, samo učvršćena i proširena.

Emisiju uređuju i vode Zaja Maričić i Damir Bojić.

Art Bioskop

"Art Bioskop" okuplja istoimeni kolektiv, koji u redovnom sastavu čine Nastasija, Pavla, Tara, Miloš i dva Jovana. Emisija se bavi sedmom umetnošću u širokom smislu, jer njeni voditelji imaju previše mišljenja o filmu i veliku želju da ih podele. Teme variraju od jugoslovenskog crnog talasa i eksperimentalnog filma, do muzikla i božićnih filmova, govoriti se o nezavisnim filmovima i blokbasterima, kao i projekcijama filmova koje kolektiv svakog meseca organizuje u Crnoj kući.

Izađi iz kaveza

"Izađi iz kaveza" je emisija o ljudima koju su izašli iz zone komfora da bi pozitivno uticali na svoje zajednice i društvo u celini. Zajedno sa sagovornicima autori pokreću važne društvene teme o kojima se u međunarodnim medijima malo, ili gotovo uopšte, ne govoriti. Njihov cilj je da ukažu na ljude, organizacije i pokrete koji kroz svoje različite borbe i polja delovanja čine pozitivne promene kako u malim lokalnim zajednicama, tako i u društvu u celini.

Uređuju i vode Tamara Drča, Milena Brkljajić i saradnik Bojan Šovljanski.

Preispitivanje

"Preispitivanje" je emisija koja se bavi filozofijom. Budući da je filozofija danas u javnosti prepoznata ili samo kao školski predmet ili kao hermetična opskurna nauka, ovu disciplinu mišljenja je potrebno vratiti na svoje osnove iz kojih je i potekla, a to je razgovor. Preispitivanje je emisija u kojoj autor i urednik Nenad Lančuški razgovara sa gostima na određene teme, ne samo iz filozofije već i iz sveukupne stvarnosti. Prvi ciklus Preispitivanja posvećen je diplomiranim filozofima rasutim po raznim poslovima koji nekad imaju, a nekad nemaju veze sa njihovim obrazovanjem.

Uređuje i vodi Nenad Lančuški.

U 4 uha

Muzičko-razgovorna emisija posvećena kulturi slušanja albuma i albumu kao formi muzičkog i priovedačkog izraza. Kroz dijalog sa gostima otkrivamo svet subjektivnog doživljaja umetnosti i otvaramo nove uglove i nova čitanja-slušanja, kako dobro poznatih, tako i sveže otkrivenih muzičkih albuma. Temelj na kome se ovi razgovori zasnivaju jeste taj da je svako čitanje i svaki lični utisak validan, kao i da album kao umetnička forma ima svoj smisao i važnost.

Uređuje i vodi Nenad Jovanović.

Antibarbarus

Usled porasta desničarkih struja u društvu i politici, odlučili smo se da napravimo emisiju koja će biti glas "druge strane". Svaki dan vidimo koliko jača revizionizam, kako kroz svakodnevni govor, tako i na nacionalnoj televiziji. Stidimo se svojih partizanskih predaka jer se proglašavaju ustašama, umesto da znamo i ponosimo se time koje je naše mesto i doprinos u istoriji i oslobođenju teritorija nekadašnje Jugoslavije. Napadi desničarskih (a među njima i otvoreno fašističkih) organizacija na par antifašističkih oaza koje su nam ostale u gradu... Sve su to teme kojima se bavi "Antibarbarus" i koje približava ljudima kako bi se ohrabrili, probudili duh solidarnosti i borbe. Smrt fašizmu, sloboda narodu!

Uređuju i vode Biljana Maričić i Strahinja Masal.

Radioteka

"Radioteka" je emisija kolektiva Infoteke CK13 u kojoj promišljaju i razgovaraju o brojnim temama kojima se Infoteka inače bavi – pre svega politikama koje predstavljaju alternativu postojećem društvu – poput antifašizma, feminizma, kvir, zelenih politika, socijalizma, itd. – ali i drugim društvenim, filozofskim, književnim i ostalim temama koje u datom trenutku smatraju bitnim, a nedovoljno zastupljenim u javnom diskursu.

Uređuju i vode Laura Pejak i Davor Stefanović

Zvučna komora

Emisija je nastala iz potrebe da se nadomesti najčešće faktografsko pisanje i izveštavanje o muzici i bendovima. Praksa komodifikacije muzike kroz međnstrim medije i događaje je u velikoj meri uticala kako na diskurs o muzici, tako i na njeno stvaranje. Želja nam je da neizvesnost i otvorenost koju nekada osetimo na koncertima prenesemo i na nivo govora i mišljenja o muzici, a kroz pružanje prilike

muzičarima da govore o svom radu. Ako uspevamo u tom, pa makar i minimalno, smatraćemo da emitovanje ovih emisija ima smisla.

Emisiju uređuje i vodi Ozren Lazić.

Svakodnevno je političko

Emisija je zamišljena kao zvučno glasilo projekta "Svakodnevno je političko" i prati politički program CK13 koji pokriva teme socijalne pravde, feminizma, mira...

Emisiju uređuje i vodi Ozren Lazić.

Razgovori u zajednici

Ad-hoc emisija u kojoj razgovaramo sa "slučajnim" prolaznicima, posetiocima Cne kuće i tematizujemo pitanja od lokalnog značaja.

Emisiju uređuje i vodi Ozren Lazić.

Prodorni glasovi

"Prodorni glasovi" je emisija posvećena alternativnom i radikalnom mišljenju, mišljenju koje je izazovno, provokativno ili evokativno spram svega onoga što potiskujemo, racionalizujemo ili zaboravljamo. Prodorni glasovi nas mogu uzdrmati, probuditi, pomoći nam da progledamo i vidimo kako se biće upravo zbiva, bolno, isceljujuće, čudesno, prelepo, zastrašujuće.

Emisiju uređuje Borislav Prodanović.

Samo ženski glasovi

Samo ženski glasovi je feministička emisija posvećena glasu, govoru, iskustvu i mišljenju žena. Koncept emisije je da afirmiše politiku oslobođenja žena i feministički aktivizam protiv svakodnevnog seksizma u društvu, kao i da istakne značaj feminizma za sve.

Emisiju uređuje Borislav Prodanović.

Knjigofilija

U emisiji knjigofilija razgovaramo sa ljubiteljima književnosti o njihovim omiljenim delima iz savremene i klasične literature.

Emisiju uređuje i vodi Đorđe Majstorović.

Uz pocketanje ploče

Koncept emisije je jednostavan, Attila svake nedelje izabere jednu ploču i svoje rastuće kolekcije vinila i nju pusti u celini. Pre početka muzike, i u pauzi za okretanje ploče na drugu stranu, Attila priča o muzici, o bendovima/autorima čiju muziku predstavlja, ali i o nekim ličnim anegdotama i doživljajima koji ga vezuju za dati album, ploču, izvođača. Sve to u opuštenoj atmosferi uz pocketanje ploče... Svaka deseta epizoda se obeležava kao jubilarna i za njih se priprema tematski specijal.

Emisiju vodi i uređuje Attila Antal.

VIS

VIS (Vokalno informativni sastav) je muzička radio emisija koju vode četiri članice kolektiva Кул.т. Svaka epizoda emisije je tematska, dok iste počinju sa muzičkim vestima, posle čega sledi razgovor o temi epizode. Svaka voditeljka predstavlja nekoliko pesama po svom izboru i zajedno diskutuju o izvođačima, njihovoj muzici, tekstu, o društvenom kontekstu pesama i o svojim ličnim doživljajima muzike.

Urednice i voditeljke VIS-a su Maja Bradić, Isidora Popović, Selena Bradić i Zlata Maričić.

KUPEK – Kulturno um(j)etnički program edukativnog karaktera.

Jugoslavija je mrtva, barem onakva kakvu smo poznavali. Ostao je prostor nesrećne konstrukcije i još nesrećnije istorije. Zovu ga Zapadni Balkan, ili region, a na tom prostoru čak i u najcrnje dane odvijao se paralelni život isprepletен zajedničkim jezikom i zajedničkim kulturnim obrascima. KUPEK je emisija za jugofuturiste, za one koje nerviraju granice, za one kojima je zvuk gitare isti uvek bio. KUPEK je emisija koja promoviše umetnike kojima su male i smešne novonastale državice, ali pre svega KUPEK je emisija za sve nas koji vide ili koji žele da vide dalje od sopstvene ulice.

Uređuje i vodi Dejan Kožul.

AUTONOMNA
ZONA
CK13

ISKUSTVO RAZLIKE

Primedba CK13

na rešenje PGR-a

Omladinski centar CK13

Grad Novi Sad
Gradska uprava za urbanizam i građevinske poslove
Školska 3

**Primedba na Plan generalne regulacije područja novog gradskog centra
između ulica Vojvode Bojovića, Dimitrija Avramovića, Slovačke, Valentina Vodnika i
Jovana Subotića u Novom Sadu**

Omladinski centar CK13 upućuje primedbu na rešenje Plana generalne regulacije kojim se na parceli objekta Crne kuće (parcela broj 9875) predviđa izgradnja objekta spratnosti Po+P+3+4pov, odvajanje dela parcele broj 9875 za površinu javne namene - saobraćajnu površinu, kao i obavezno objedinjavanje dela predmetne parcele sa parcelama broj 9873 i 9874;

- i predlaže da se zadrži postojeći objekat Omladinskog centra CK13 u sadašnjim gabaritima i sa sadašnjom društveno-kulturnom namenom, da se ukine obavezno objedinjavanje parcele broj 9875 sa susednim parcelama broj 9873 i 9874, kao i da se ukine planirano odvajanje parcele broj 9875 za površinu javne namene - saobraćajnu površinu, odnosno da se zadrži regulaciona linija po postojećoj granici parcele broj 9875.

Obrazloženje

Suštinska karakteristika modernog grada je da svojom urbanističko-architektonskom organizacijom održava i pojačava polisemiju značenja u višeglasnoj društvenoj komunikaciji. U tom smislu, urbanistička i arhitektonska praksa koja nastoji biti verna ovom interesu urbane kulture se bavi stvaranjem, održavanjem i unapređivanjem urbanističkih i arhitektonskih uslova koji omogućavaju ovakav vid društvene komunikacije, tj. stvaranjem, održavanjem i unapređivanjem prostora gde se takva komunikacija odvija.

Praksa koja ne uviđa postojanje takvih prostora, ili koja, štaviše, propisuje zamenu postojećih prostora i objekata polisemije objektima koji bi nastavili dominantnu temu (stambeno-poslovna namena) ili čak proizveli jednotematski i jednoznačan kontekst, je praksa koja nije prijateljska prema duhu modernog grada i idealu dijaloške i nezavisne kulture.

Crna kuća je upravo prostor/objekat koji postoji kao mesto generisanja kulturne polifonije i polisemije. Dijalošku komunikaciju sa svojim neposrednim i širim okruženjem CK13 realizuje ne samo programima koji se realizuju 'unutar kuće', već upravo svojom arhitektonskom materijalnošću i urbanističkim momentom: ona je program nezavisne i alternativne kulture koji 'stoji na putu' kulturno jednodimenzionalnom programu u svom okruženju; i ona je kuća koja 'stoji na putu' višespratnog stambeno-poslovnog programa koji dominira u njenom okruženju.

Urbanistička praksa koja bi uvažila takvo prisustvo i delovanje Crne kuće pronašla bi urbanistička i arhitektonska rešenja ne samo da takvo prisustvo toleriše nego da kreira pretpostavke da se momenat višeglasne i višetematske komunikacije naglašava. *Prekid* građevinske linije, susretanje sa onim što *odudara*, sa onim ko čini *prestup*, sudar pogleda i pravaca kretanja, programski *sudar* i *iskustvo razlike*, su kvaliteti urbanog *iskustva*. Postojeća specifičnost Crne kuće u urbanističkom kontekstu - njeno programsko odudaranje i fizičko prestupanje građevinske linije susednih objekata, pojačano crnom bojom fasade koja se koristi i kao galerijski zid, tj. kao komunikacijska ravan za emitovanje društveno-angažovanih poruka prema okruženju - predstavlja navedeni kvalitet urbanog. Nažalost, taj kvalitet se rešenjem projektovanim u predloženom urbanističkom planu ne vrednuje i poništava; zamenjuje se dovršavanjem jednodimenzionalnosti i jednoznačnosti okruženja, čime se saopštava i priznaje da Novi Sad nije grad, u onom smislu koji grad prepoznaje u kvalitativnim dimenzijama stanovanja i kretanja u koordinatama slobodne društvene komunikacije.

Apelujemo na urbanističke delatnike i donosioce odluka da grad čuvaju/stvaraju upravo čuvajući/stvarajući mesta i prostore za polifonijske reverberacije i interferencije u društveno-političkoj i kulturnoj komunikaciji. Da bi se činilo tako, neophodna je *društvena angažovanost*, u ovom slučaju urbanističke struke. Jer urbanistički planovi nikada nisu čisto strukovne projekcije već strateški politički i kulturni projekti grada. Pojmovi "nivelacije i regulacije prostora" su politički pojmovi i podrazumevaju političke prakse jer se nužno tiču egzistencijalnog prostora. Postupak "nivelacije" može značiti, i, nažalost, najčešće i znači, poravnanje iskustvenog prostora poništavanjem i uklanjanjem razlike (tematske, identitetske); postupak "regulacije" može značiti, i, nažalost, najčešće i znači, kontrolu društvene egzistencije prema pravilima nametnute tematske selekcije. Ali ovi pojmovi mogu podrazumevati i sasvim drugačiju urbanističku i arhitektonsku praksu, onu koja podržava autonomije i samoorganizovanje u egzistencijalnom prostoru i podstiče iskustvo razlike. Komunikacijski dinamizam se podržava (p)održavanjem prostora i mesta gde se zbiva - u javnom prostoru koji je pristupačan brojnim ljudima sa svojim različitostima. Misija CK13 od osnivanja do danas je da bude utočište identitetskih prestupnika, onih čija se razlika ne toleriše drugde i čiji se glasovi ne mogu čuti u zaglušujućoj temi okružujućeg dominantnog mnenja. Realizacija rešenja prema predloženom PGR-u bi značila da se u našem gradu na urbanističko-arhitektonskoj ravni dovršava netolerancija prema svakom interesu slobodne i nezavisne egzistencije.

Zbog toga apelujemo na odgovornu urbanistkinju i odgovorne donosioce odluka da uvaže iznesenu primedbu Omladinskog centra CK13, i na taj način omoguće i podrže održivost urbanističkih i arhitektonskih pretpostavki za onu vrstu kulturnog i političkog dinamizma koji je nužan da bi egzistencija i stanovanje u Novom Sadu mogli biti identifikovani i zvani gradskim.

O GAZDINSTVU

Borislav Prodanović

Služeći se leksikološkom porodicom pojma 'gazde', predlažem kontekst tumačenja za koji mislim da može jasno i verno predstaviti prirodu sukoba između Udruženja "Omladinski centar CK13" i Centra za nove medije Kuda.org, organizacije koju ovde opisujem kao *gazdinstvo*.¹ Pojmovljem *gazda* / *gazdinstvo* / *gazdovanje* ukazujem na antropološko svojstvo entiteta koji nam se suprotstavlja i kojem se suprotstavljam: u polju civilnog društva, Kuda.org je privatno imanje gde se obrađuju ljudi, gazdini najamnici (saradnici, poznanici, prijatelji – koje gazda mrzi). Evidentno – prema rezultatima/posledicama rada ove organizacije u poslednjih nekoliko godina, koje jasno proziru gazdu i njegove motive – ovo gazdinstvo se specijalizovano bavi jamarenjem/rovarenjem civilnog društva i saterivanjem ljudi u jame/rovove, pri čemu gazda oseća naročito uzbuđenje u gonjenju i kontrolnom prebrojavanju ljudi 'u polju'.

Kako navodi Olga Zirojević, "reč *gazda* ima mnoga značenja: *onaj koji ima veliko imanje ili novac; bogataš; vlasnik, sopstvenik; domaćin, glava, starešina porodice, šef, titula uz ime imućnog čoveka* (npr. "Pozdravi mi *gazda* Veljka crnoga..."). U šatrovačkom govoru *gazda* je prvi čovek u grupi delinkvenata" (Zirojević, Republika, maj 2005).

Ovim želim da predstavim ono što je, zapravo, uvek očito kada se nastojimo oslobođiti gazde ili oca, posednika – da je u osnovi ovog političkog sukoba prvenstveno antropološki sukob: sa strane Crne kuće su ljudi udruženi u organizaciju civilnog društva i oko nje, koji zajedno i slobodno rade i stvaraju; sa druge strane je *gazda*, koji po tipičnom antropološkom svojstvu *nije* udružen zajedno sa drugima u radu, nego druge poseduje i njima gazduje/ gospodari/ upravlja/ kontroliše iz interesa prisvajanja rezultata njihovog rada i, konačno, iz "čistog" interesa iživljavanja moći. I etimološki je moguće ispratiti razvoj identiteta gazde, kako iskustvo i potvrđuje, od 'onoga koji čuva hlebove', do 'jedača hlebova', te je kod svakog tipičnog gazde moguće uočiti proždrljivost kao takvu, gde je *posedovanje onih koje/koji mese hlebove* postalo identitet i temelj gazdine egzistencije. Gazda se po svojoj antropološkoj suštini jedino može "udružiti" u grupu pojedinaca koji dele interes gazdovanja-ždranja (udruženog vlasništva nad onima koje/koji mese hleb). Prvi čovek u toj 'grupi delinkvenata' je pravi gazda.

Za rasvetljavanje prirode delinkvencije o kojoj je reč, korisno je uputiti se u sociološko razumevanje fenomena korupcije. Korupcija se definiše kao "poremećaj odnosa pojedinca ili grupe pojedinaca prema profesiji, drugima (saradnicima,

---

¹ Ovo je preliminarna verzija teksta objavljenog u "European Journal of Democracy and Transparency" / izvannredno tematsko izdanje: "Civil Society In Serbia And Its Enemies", #20.73.20.23. Ovaj tekst prati i drugi – "O ispostavi", u kojem se pitanje delovanja organizacije Kuda.org objašnjava u terminima *agent / agentura / tajna služba / obaveštajna služba / (ruski) plaćenik / (ruska) ispostava*.

klijentima, matičnoj ili konkurenčkoj organizaciji, lokalnoj zajednici) i/ili fizičkom okruženju, nastao namernim ili nenamernim ignorisanjem/kršenjem normi profesionalnog, organizacijskog, građanskog ili ličnog etičkog kodeksa, a motivisan sticanjem materijalne ili psihološke dobiti" (Majstorović, 2012). U svetlu ove definicije, delovanje Kuda.org se razume kao forsiranje sopstvenog interesa, bez momenta etičke dileme, tj. bez momenta preispitivanja sopstvenih interesa i načina delovanja u svetlu etičkih i političkih principa i pitanja koristi ili štete za druge. Rad gazde i poslovanje gazdinstva se onda može ispratiti u terminima 'institucionalizacije kojom se inicialne neetične odluke uključuju u strukturu i procese odlučivanja u organizaciji; uvođenja racionalizacije na bazi koruptivne ideologije kojom se opravdavaju neetično mišljenje i ponašanje; socijalizacije novih članova u pravcu uspostavljanja tolerancije i prihvatanja neetičnog ponašanja' (Majstorović, 2012). Prema stepenu pristajanja na takvu normalizaciju koruptivnog mišljenja i delovanja, gazdinski poredak i praksa (jamarenje i gonjenje u civilnom društvu) postaju 'prirodni' tj. 'nužni'.

Prema nalazima socioloških istraživanja, ili prvenstveno prema nalazima koje stičemo u životnom iskustvu sa gazdama, stanje potpune suspenzije etičke provere je kod gazde najčešće rezultat dugog obitavanja, učestvovanja i srastanja sa korupcijskom situacijom i miljeom. Iz tog razloga je reč o antropološkoj situaciji, jer je reč o čoveku (muškarcu) koji je srastao sa imanjem do potpune identifikacije, kada se posedovanje pretvara u besomučnu posednutost (ovo je, na primer, očito u gazdinoj opservativnoj identifikaciji sa posedovanjem umetničkog arhiva *tuđeg rada*).

Potpuno srastao sa habitusom korupcije, karakter gazde se u svojoj etičkoj i političkoj izopačenosti može razumeti u terminima apsolutno pervertiranog konsekvenčijalizma, gde karakter delovanja u potpunosti odgovara i opravdava se ishodom kojem gazda teži: gazda / gospodar / vlastnik / posednik - gazduje / gospodari / vlada / poseduje/ima-otima. Prisvaja onaj koji je posednut nemanjem / otima onaj koji nema (koji nema sebe/nije svoj) / vlada drugima onaj koji ne vlada sobom. Konsekventno, suspenzija 'pitanja o koristi ili šteti za druge' se izopačuje u strast nanošenja štete drugome: mera štete za one koji ne povlađuju njegovoj vlasti je mera ispunjenja gazdinog sopstvenog interesa. Otud praksa jamarenja u civilnom društvu: saterivanje onih koji ne povlađuju gazdi (na primer, gonjenjem na sud, pozivanjem na "vlasnička" ili "osnivačka" prava gazde). Naravno, suvišno je ovaj nalaz opterećivati anegdotalnim ilustracijama nenavidnikovog karaktera. Dovoljno je sumirati ga u karakterističnoj reakciji na odbijanje povlađivanja, kada gazda u mahnitom besu zapljuvano saopštava, na primer, "tražili ste autonomiju, sada snosite konsekvenčne", i slične uzbudjene principijelnosti kao što je ultimativno zahtevanje "zajedništva". U citiranoj formuli o autonomnosti je zgusnuta suština uzbudjenja jednog gazde bez skrupula: potpuna mržnja prema bilo kom stepenu i obliku autonomije koji bi doveo u pitanje gazdinski poredak.

U njegovom nagonu da gospodari, gazdu često pomažu oni koje gazda poseduje i obrađuje, najamnici, što takođe predstavlja žalosno antropološko-habitualno svojstvo stečeno boravljenjem u, odnosno srastanjem sa situacijom povlađivanja vlastniku. Na primer (i u najžalosnjem slučaju), sluškinje koje se upinju da budu gazdarice (društveno-kulturno pravilo i ovde odaje političku suštinu habitusa: 'gazdarica' je žena gazde – ona koja nije svoja već svoj smisao i vrednost stiče u bivanju posednutom-svojinom). Tipično, u pitanju je jedna koja mu obavlja prljave poslove (na primer, jamarenje), i druga koja ga ogleda uveličavajući njegovu veličinu (na primer, gonjenje). Iz mržnje prema gazdi, sluškinje mrze jedna drugu (u smislu izokrenutog izvornog otpora prema nasilju i nasilniku). Iz mržnje jedne prema drugoj, ona koja obavlja prljave poslove se upinje da ogleda gazdu još više

mu uveličavajući veličinu, dok ona koja ga ogleda uveličavajući mu veličinu se upinje da za njega uradi još prljavije poslove.

Poriv i logika gazdovanja je da se nastavi u još potpunijem vladanju, koje povlači još prljavije poslovanje. Priroda takvog konsekvencijalizma u proždrljivosti i nanošenju štete se konačno ostvaruje u pretvaranju svega što gazda ima, odnosno nema, u hrpu govana.² Uvek i jedino na taj način, govnar ostvaruje sebe.

Pre septičke onemoćalosti i sasušivanja gazde, kraj gazdovanju može biti jedino politički realizovan u smislu oduzimanja i poricanja njegovog prepostavljenog prava na posedovanje ljudi na osnovu imovinske moći/nasilja. Izgled suprotstavljanja zavisi, kao i uvek u političkim odnosima, od moći redefinisanja moći. Ipak, ono što ne zavisi od političkih izgleda već je i sada ostvarivo u smislu antropološko-etičkog držanja je – da li će gazda biti služen ili prezren. Naravno, u tom stavu i držanju se i nalazi potencijal redefinisanja odnosa moći, stoga ono ne bi trebalo da ostaje u pojedinačnoj svojevoljnosti onih koje/koji mese hlebove, već je ovaj potencijal potrebno podstaknuti i organizovati kroz naše zajedničko odbijanje povlađivanja svakom vlastniku i svakoj vlasti.

Pozdravi mi gazda Joku, neka jede govna.

---

² Vidi: Valerie Solanas, *SCUM Manifesto* (London: Phoenix Press, 1991) [*Manifest Društva za uništavanje muškaraca*]

POVODOM NAPADA NA CRNI OVAN

Ozren Lazić

Brutalni napad neonacista na Crni Ovan, koji se dogodio 15. januara ove godine, predstavlja vrhunac dosadašnjih mnogobrojnih napada na ovaj alternativni prostor. Osnivač Crnog Ovna, Bojan Šovljanski Šolja, već je odavno targetiran od strane fašista, i protiv njega i zajednice okupljene oko Crnog Ovna se uveliko sprovodi javna hajka sa pozivom na linč.

Osim što mi je važan prijatelj, Šolja je za mene važna ličnost za hardkor i pank scenu, istrajan borac za prava životinja i čovek koji radi sa mladim ljudima od kojih su se mnogi i angažovali kroz Rebuild Collective, Crnu Ovcu i Crni Ovan. Koncerti koje organizuje Rebuild Collective su praznik za scenu, a broj domaćih i stranih bendova koje su ugostili je impozantan. Bez ikakve sumnje, Šolja je nezavisnu novosadsku muzičku scenu zadužio za brojna prijateljstva i saradnje. Entuzijazam, predanost, istrajnost, hrabrost su neophodni za javno delovanje, a svako ko poznaje Šolju, poznaje ga upravo kroz ove vrline. Svi prostori koje je inicirao i gradio sa drugima (Crna Ovca, Crni Ovan) jasno su reflektivali ideje antifašizma, solidarnosti i tolerancije. Zato su napadi na Crni Ovan napadi na ove vrednosti. Naravno, upravo to predstavlja primarni motiv ovih napada.

Jasna poruka podrške koju je scena poslala i pokazala je važna, kao i svaki put do sada. Ono što me ovaj put posebno dotiče, lično i politički – jer su napadi na moje prijatelje, napadi na moje vrednosti i moje društvo – je što sam prvi put svog prijatelja video duboko zabrinutog i po prvi put smo podelili sumnje oko toga koliko je bezbedno nastaviti prkositi ovim pritiscima. Jer, fizičko nasilje je pređena linija, jasan pokazatelj raspuštenog nasilja čiji je cilj uništenje onog drugog.

Činjenica da mladi napadači, koji otvoreno nose fašističke ambleme i slobodno šetaju naoružani mačetama i drugim hladnim oružjem, imaju svega dvadesetak godina, navodi me na pomisao da su ti ljudi imali oko pet godina kada se otvarala Crna kuća 2007. godine, što mene, kao jednog od protagonisti CK13 i scene uopšte, stavlja pred nekoliko pitanja: Gde se to nalazimo sada, nakon 16 godina od otvaranja Crne Kuće? Kakav je ovo grad u kom živimo? Kakva je situacija sa nezavisnim prostorima?

Trenutno je situacija takva da Crnu kuću žele da zatvore jedni od njenih osnivača (kuda.org), koji su duboko ogrizli u korupcione držanje, i pitanje je koju pomoći sistema imaju u tom poduhvatu. Dom b-612 je u neizvesnosti sa prostorom (nadam se da će nova lokacija u Matice srpske uspešno početi sa radom i da će trajati dugo). Crni Ovan je pod stalnom metom fizičkih napada neofašista, verovatno u sprezi sa

državom, kako s obzirom na izostanak sankcionisanja prethodnih i ovog napada, tako i s obzirom na učestalost paralelnih napada državnog sistema na Crni Ovan koji je na gotovo mesečnom nivou predmet raznih inspekcija i finansijskog kažnjavanja. Nakon ovog poslednjeg napada neizvesno je kako će mesto živeti jer su zločinci uradili već dosta toga da ga učine nesigurnim.

Nalazimo se u sasvim nepovoljnoj situaciji za nezavisne i alternativne prostore, kada je postalo sasvim očito kako represija prostora slobode pretvara u nebezbedne prostore, ili ih ukida.

Ovih 16 godina bilo je vreme tokom kojeg smo kroz ove nezavisne prostore i društvene inicijative stvarali drugačije društvo, i videli smo da su promene moguće upravo jer ih činimo. Ali upravo zbog toga – zbog te istine da je drugačije društvo moguće i već realno među nama koji to želimo – odgovor 'društva države' je da aktivno radi na poništenju ovih prostora i ljudi, na razne načine – u ovom slučaju, na način regrutacije i mobilizacije mladih nesretnika ili maloumnika, i njihovu instrumentalizaciju u krvavo nasilje putem poručenog nasrtaja mačetom na ljudе u Crnom Ovnu.

Prošla godina u Novom Sadu je bila obeležena nedvosmislenom porukom gradonačelnika i drugih rukovodećih ljudi da pobunjeni građani zaslužuju isključivo koleno na vrat. Naše borbe i rad na promociji antifašizma i drugih oblika borbi protiv nasilja je nepovoljna za vlast, ali, vidimo, i za druge "pristojne" ljudе kojima nije jasno zašto nismo patriote i zašto pre svega kritikujemo ovu državу (ovde ne govorim o onima koji su uslovljeni partijskim pripadanjem i poslušništvom, jer je u njihovom slučaju teško prepostaviti slobodnu volju). Nije im jasno zašto podržavamo i ističemo one čija su prava ugrožena (žene, homoseksualce, lezbejke, trans osobe, izbeglice, životinje...), a ne vidimo ugroženost "običnih" ljudi, pri čemu je redovno prisutan narativ o istorijskoj nepravdi učinjenoj prema našem narodu ili o raznim napastima koje nam dolaze sa Zapada. Zamera nam se da ne doprinosimo rodoljublju. Nije im jasno zašto kritički ističemo zločine naše države koji su počinjene u naše ime, a ne spominjemo zločine drugih država. Moglo se videti i po komentarima na društvenim mrežama da nam se prebacuje da previše politiziramo, mračimo atmosferu, insistiramo na razlikama između fašizma i antifašizma, radikalizujemo stvari i konačno – da smo sami krivi što na sebe navlačimo gnev, jer smo isti kao i fašisti samo sa različitim nivoom agresije(!).

Stvar je jednostavna, ne možemo se razumeti sa ljudima koji misle da je moguće pod nekom zajedničkom vrednošću udružiti antifašizam i etnoljublje. Citiram jedan komentar na društvenim mrežama: "Ti druže živiš u Srbiji i psuješ srpsku zastavu i redovno pljuješ po svemu srpskom, šta si očekivao da će da se desi?". Mnogi odgovori su mogući, a moj bi bio: "Očekivali smo da je moguće da se organizujemo i prepoznamo na drugačiji način nego po etničkom ključu koji vodi u netrpeljivost prema drugima i drugačijima, a na tom putu je neminovno da napustimo državу kao politički prostor i gradimo drugačije političke prostore. S obzirom da živimo u državi Srbiji, ona se ispostavlja kao primarno polje moći koje nam radi o glavi, a srpska zastava kao simbol te opasnosti".

Kroz sistemsko neprijateljstvo države prema ljudima, postalo je već normalizovano da se za građane koji se samoorganizuju termin 'aktivisti' koristi u pežorativnom smislu, time ih označujući kao posebnu vrstu ljudi koji su drugačiji od onih koji ostaju anonimni i mirni, "normalni", koji gledaju svoja posla, ili od onih koji se zadovoljavaju geostrateškim uvidima da svetske sile stoje iza svakog zbivanja, ma koliko ona bila lokalna. U pitanju je logika isključivanja i stigmatizacije svih koji se samoorganizuju, i u tom smislu ne vidim razliku između tretmana države, medija i dobromernih ljudi. Poruka je jasna – bilo bi bolje da nema

samoorganizovanja, da nema onih koji se bune i javno govore o tome koliko je ovo zločinački grad i koliko je ovo zločinačka država.

Povoljan imidž ovog grada se simulira kroz bogat i spektakularan program (OPENS i EPK): dešavanja su bezbrojna, kultura i programi za mlade su svuda oko nas, a i vajb je dobar, samo je potrebno pridružiti se.

Istovremeno, sa suprotne strane spektakla, postojimo mi koji se naprsto ne možemo miriti sa spontanitetom nasilja. A na naše postojanje je ovaj grad odgovorio nedvosmisleno, šaljući na nas policiju, privatna nasilnička "obezbeđenja" i mlade fašiste: sigurno bi ovaj grad bio vidno mirniji da nema onih koji se bune i govore. Baš kao što je u javnim preduzećima, institucijama, gradskim upravama i pomenutim fondacijama.

Zato mislim da bi trebalo da napustimo želju da budemo shvaćeni i prihvaćeni kao normalni, jer je ta normativna kategorija ionako u rukama onih koji imaju moć da nas povrede i smaknu ako žele, kao i onih koji se priklanjaju toj moći. Trebalo bi da znamo da zločinci neće nestati ni sa promenom vlasti, jer nasilje je modus operandi našeg patrijarhalnog i ksenofobičnog društva. Ali to ne bi trebalo da nas sprečava da se međusobno prepoznajemo, povezujemo i pomažemo u našim borbama i oglašavanjima. To je ono što možemo i moramo da radimo. Moramo stvarati mesta gde možemo stvarati alternative, susretati istomišljenike i ohrabrabrivati se da takvi kakvi jesmo iskoračujemo u javnost. Samo takva mesta nas mogu spasiti, i pomoći u smanjenju nasilja kod mladih sa kojima moramo raditi na dekonstrukciji "normalnosti" ovog nasilnog sveta.

Zato se nadam da će Crni Ovan nastaviti da radi i da će Šolja bezbedno nastaviti sa svojom mislijom.

To želim i svima nama.

U POTRAZI ZA MEKIM MESTOM

Borislav Prodanović

Osvešćujemo koliko zaista boli - bol koja je predugo bila normalizovana, koju su žene bile primorane da trpe bez odgovora i suprotstavljanja, a muškarci učeni da je nanose, moralno i emotivno anestezirani da ne osećaju nepravdu zbog toga šta čine. Ovo sistemsko nanošenje bola na temelju projektovanog značenja razlike muškog i ženskog tela predstavlja primarni mehanizam socijalizacije u patrijarhalnoj kulturi. Da je trpljenje i nanošenje bola ne samo uobičajeno u patrijarhatu već i "poželjno", nije nalaz koji se odnosi isključivo na institucije muškog seksualnog nasilja – silovanje, pornografiju, prostitutciju – jer se poriv za dominacijom ne nalazi samo u svesnoj nameri za seksualnim povređivanjem i ponižavanjem, već u podlozi svakodnevne komunikacije i ličnih odnosa u patrijarhatu, u njihovom seksualizovanom hijerarhijskom karakteru i interesu, u načinu na koji muškarac proizvodi svoj rodni identitet – svoju suštinu, pretvaranjem svake žene u predmet naspram kojeg on postoji kao prvi, nadležan, natčinjen. Nasilje hijerarhizacije je otud sadržano i u fizičkom dodiru/prisvajanju, kao i u pogledu, u afektivnom uvezivanju, rečima, njihovom značenju i intoniranosti, kao i u čutanju ili odbijanju da se čuje.

Naspram ove otvorene ili latentne sadističke strukture svakodnevice u patrijarhatu, feministička praksa tka drugačiju strukturu društvene atmosfere u kojoj žene politički osvešćuju doživljenu bol i nepravdu, otkrivaju unutrašnju snagu jaču od svake pretrpljenje boli, otkrivaju svoj glas koji je predugo bio potisnut, zanemaren, marginalizovan, i započinju proces lične i društvene transformacije udruživanjem svojih boli i svog besa. U procesu osvešćivanja i analize onoga 'šta nas boli', prepoznavanjem i imenovanjem svojih osećanja unutar društveno-političkog konteksta doživljenog iskustva, okriva se i osvetjava veza sa 'onim šta nas isceljuje, hrabri, povezuje, jača'. Političko ime tog tkanja je Sestrinstvo. Mesto gde se ono tka je Ženski prostor.

Iz želje i potrebe da se ovo tkanje pokrene/nastavi, u okviru programa "*Hrabrost je zarazna: jačanje feminističke svesti i aktivizma u Novom Sadu i Srbiji*", u saradnji sa aktivistkinjama iz Feminističke inicijative 'Verujem ti!' i Ženske solidarnosti, organizovali smo seminare alternativnih politika koncipirane upravo na toj ključnoj feminističkoj političkoj praksi – osnaživanju i podizanju svesti žena kroz rad u samo-ženskim grupama. Radi se o prostoru gde se žene susreću i prepoznaju, oslobođene uslovljavajućeg pritiska prisustva muškaraca, gde je komunikacija moguća u potpunom međusobnom poverenju, razumevanju i prihvatanju van hijerarhizacije. Sama atmosfera Ženskog prostora – istkana od emotivnih, voljnih, kognitivnih i duhovnih niti ženske energije – pomaže i hrabri žene da pronađu i oslobole svoje celovito Prisustvo.

Samim oprisutnjem žene u njenoj izvornoj celovitosti i snazi, predstava muške nadmoći se pokazuje u svojoj suštini kao sablast, kao ružna i pomračena pojava koja svoje postojanje crpi iz kolektivne vere u njenu stvarnost, a predstave 'ženske slabosti' ili 'nesolidarnosti žene sa drugom ženom' pokazuju se kao kolektivna priviđenja projektovana od strane patrijarhata. Ove predstave su onoliko stvarne koliko im se veruje i koliko se uživiljava u njih, i onoliko nestvarne koliko im se suprotstavljam. Zbog toga ženska solidarnost i Ženski prostor predstavljaju ne samo vrednosnu suprotnost patrijarhalnom poretku, već i radikalnu Drugačiju Stvarnost čije samo postajanje ruši patrijarhat u njegovom temelju.

O doživljaju te drugačije stvarnosti i o "osećaju bezgraničnosti" otkrivene u sebi / u Ženskom prostoru, svedoče reči nekih od učesnica feminističkih seminara koje su nam prenele svoje iskustvo i svoja osećanja i razmišljanja:

- Naučila sam da je većina nas proživela nasilje, i da nas to ne definiše, i da smo jače ako smo zajedno, ako procesuiramo to zajedno.
- Osećaj slobode, bezuslovne ljubavi, razumevanja i sigurnosti u prostoru i u nama.
- Spremnost i hrabrost drugih devojaka i žena da podele sa ostalima svoje teške životne priče, svoju bol i ranjivost, ali i ono lepo i dobro u njihovim životima što ih osnažuje i usrećuje.
- Seminar me je naučio da prihvatom bolje svoje telo i da ga povežem sa svojim umom, oduvek sam znala koliko je feminizam uticajan, borben, strastven i hrabar pokret, a sada sam shvatila da nam je svima i više nego potreban.
- Nije bilo muskaraca. Doživljaj gotovo stopostotne slobode izražavanja. Subjektivan osećaj bezgraničnosti.
- Najviše mi se svidelo to što sam konačno prodisala punim plućima dok sam i slušala druge devojke, a i pričala ja sama. Generalno imam problem sa uklapanjem i skoro uvek se osećam usamljeno, konačno sam doživela osećaj koji je u suprotnosti sa tim. Jako mi se svidelo to kakav pristup devojke imaju problemima koji nas okružuju, svidelo mi se to koliko su svoje i ne boje se to da pokažu. Najviše mi se dopalo to što apsolutno sve što rade, dakle njihov aktivizam, njihova reč, suza, pokret, apsolutno svako njihovo delo, sve rade iz čiste ljubavi i borbe za pravdu. Dakle, svidelo mi se to što su mi vratile veru u jednakost i žensku revoluciju.
- Ono što je možda najbitnije, shvatila sam da je HRABROST ZARAZNA!

...Proces suočavanja sa bolom osvestio je potrebu za 'mekim mestom'. Nismo znali da je to ime mesta koje trebamo; ime mu je dala umetnica Sudie Rakusin u čijem crtežu smo prepoznali to mesto odakle se vidi Dalje, duboko u Pozadinu i na Drugu stranu. Mesto na kojem možemo stajati sigurno, ali i bezbedno pasti, leći u nemoći i ustati sa novom nadom, sami i zajedno. Tražimo to mesto gde smo korenito uzemljene/i, kako bi naš radikalni san bio realan. Mesto gde duboko komuniciramo sa sobom, sa drugima, sa zemljom, biljkama, životinjama, zvezdama, mesecom.

...Pitali smo Sudie za dopuštenje da njen crtež učinimo slikom vizije Zarazne hrabrosti, i primili Odgovor:

...Tako mi je drago što ste me pronašli i kontaktirali. Omladinski centar CK13 zvuči kao utočište, kao Ženski centri koje smo imale 70-ih i 80-ih godina... Pre nekoliko godina naslikala sam veliku sliku žene koja hoda sa sokolom na ispruženoj ruci, sa nemačkom dogom (on je bio moj prijatelj) i medvedom, među mnogim ispreletemenim pejzažima. Nazvala sam je „U potrazi za mekim mestom za prizemljenje“. To je bila stalna tema za mene poslednjih nekoliko godina. I dalje traju politička previranja; ohrabruju se pojačana izražavanja mržnje prema 'drugom'; svedočimo kako našoj zemlji i životinjama preti uništenje. Tražila sam meka mesta gde bih se mogla prizemljiti - u svom domu, među prijateljicama i prijateljima, u knjigama, u muzici i filmovima, u galerijskom kolektivu čija sam članica bila. Kada se više ne bih osećala vidljivom, saslušanom ili sigurnom, pustila bih te ljudе i mesta. Vaš Omladinski centar je jedno od „mekih mesta“, i vi to pružate onima kojima je potrebno.

Prevođenje odabranih mesta iz knjiga Meri Dejli je veoma uzbudljiv, hrabar i pravovremen poduhvat. Veoma sam počastovana što sam deo toga. To što se oslanjate i inspirišete jasnom, jezgrovitom i nedvosmislenom vizijom Meri Dejli mi uliva nadu. I čini mi veliku čast to što vam moji crteži prizivaju „vizionarski, revolucionarni, feministički duh“. Moramo ostati jaki i nastaviti da se borimo za ono što znamo da je istinito i pravedno. Brinem se da ne radim dovoljno, ali vi me podsećate da moja umetnost može pružiti pomoć i da podržava one koji se bore za naše oslobođenje, kao i za zemlju i njene životinje.

Imala sam privilegiju da ilustrujem poslednje četiri knjige Meri Dejli, tako da imate mnogo umetnosti odakle možete da birate. Dajem vam dozvolu da koristite ovaj konkretni crtež. Ne želim nikakvu naknadu; osećam da sam u potpunosti nagrađena samom vašom molbom da budem deo te neverovatne knjige prevoda Meri Dejli na srpski jezik!

Molim vas da ostanemo u kontaktu. Želim vam sve najbolje.

Šaljem mnogo blagoslova,

Sudie

¶

U okviru programa "Hrabrost je zarazna" realizovan je i seminarski program "Previše vremena je prošlo: Radikalni feminizam za muškarce". Naše nastojanje je bilo da na taj način pokrenemo i osnažimo političku samosvest muškaraca kroz proces preispitivanja rodnih pozicija i uloga pripisanim muškarcima u patrijarhalnom društву. Osim direktnog nasilja nad ženama i otvorene mizoginije, seksizam u našem društву je operativan i na svakodnevno-nesvesnom nivou, putem interiorizacije predstave muške nadmoći u svakom pojedničanom muškarцу. Stoga je pitanje od kojeg feministički seminar za muškarce uopšte biva moguć - *ima li (uopšte) muškaraca voljnih da odbiju da dalje učestvuju i saučestvuju u nepravdi?* - jer potvrđan odgovor prepostavlja borbu protiv sebe. Razumevanje mehanizama svakodnevnog seksizma uključuje, kao neophodno i pre svega, slušanje i razumevanje feminističkih pozicija sa kojih žene traže i stvaraju pravednije društvo. Simptom uobražene muške nadmoći nije očit samo u poricanju onoga što feministkinje govore već i u otporu da to što čujemo stvarno i priznamo. Odgovornost muškaraca je da to što feministkinje govore, oni čuju i prihvate, i ostvare u društву oko sebe polazeći od sebe samih.

OVAJ
PLAKAT JE
PORUKA

Prošle godine, CK13 je u partnerstvu sa Inicijativom mladih za ljudska prava – Hrvatska, udruženjem GONG iz Zagreba i udruženjem Danes je nov dan iz Slovenije, organizovao drugu Regionalnu Letnju Aktivističku Školu "Trenutak je sada!" za mlade iz Srbije, Hrvatske i Slovenije. Tokom škole, jedna od učesnica iz Hrvatske, Iva Ružić, je pod utiskom programa suočavanja sa prošlošću i mirovnog aktivizma napisala pesmu *Gde je Olgin Park*, pitajući se o načinu na koji se sećamo žrtava rata. Obraćala se sebi, a svoje obraćanje je napisala nama.

Suada Dilberović i Olga Sučić bile su učesnice demonstracija za mir 5. aprila 1992. godine u Sarajevu, kada su srpske vojne snage pucale na stotine građana koji su u tom trenutku bili na mostu Vrbanja. Suada i Olga su tada ubijene. Smatraju se prvim žrtvama srpske agresije na Sarajevo, zločina opsade grada i svakodnevnog terorisanja i ubijanja građana koji je trajao 44 meseci, do 29. februara 1996.

Most na kojem su stradale Suada i Olga je 6. aprila 1996. preimenovan u Most Suade Dilberović. Potom je 1999. godine preimenovan u Most Suade i Olge.

9. maja 2018. godine, na Dan pobede nad fašizmom i Dan Evrope, u sklopu Medicinskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu svečano je otvoren Spomen-park Suade Dilberović u spomen 'kolegici doktorici medicine Suadi Dilberović i sjećanju na njenu žrtvu koja je proizašla iz časne dužnosti i patriotizma prema našem gradu Sarajevu'.

Svakodnevica koju živimo u svom gradu uvek počinje 'načinom na koji zatvaramo i otvaramo vrata svoje sobe...' 5. aprila budi posebno pažljiv kako to činiš.

Razdvajanjem onih koji su u ime mira bili zajedno i stradali zajedno, brisanjem njihovog zajedništva, zaboravljamo svoju budućnost i brišemo budućnost mira.

GDE JE OLGIN PARK

Iva Ružić

5. aprila šeći sarajevskim svježim zrakom
pa kad pretrčiš bulevar
prijeđeš most
pretapkaš kalu
zaviri u svaki poslednji kutak – pre neg kaj
uzmeš potreban predah – u ritmu hiljade
najdubljih nota

5. aprila ima da se vratiš
jer još nisi našel Olgin Park.

Sremski Karlovci,
5. april / 23. srpanj 2022.

Naslov
Glasilo CK13

Godina izdanja
broj 5, mart 2023.

Izdavač
Omladinski centar CK13
Vojvode Bojovića 13
Novi Sad

office@ck13.space
ck13.space

Urednik
Ozren Lazić

Autori tekstova
Edvin Kanka Ćudić, Goran Božićević, Sofija Mandić
Miloš Urošević, Iva Ružić, Ozren Lazić
Laura Pejak, Borislav Prodanović

Lektura
Đorđe Majstorović

Besplatno izdanje

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteke Matice Srpske, Novi Sad
008
GLASILO CK13 / urednik Ozren Lazić. -[God.1, br.1] (2015)- .-Novi Sad:
Omladinski centar CK13, 2015-. -ilustr.;23cm
Dva puta godišnje.
ISSN 2466-2933

COBISS.SR-ID 300256775

Podržano od strane
National Endowment for Democracy

CK13

Naša vizija je svet bez nasilja,
bez dominacije, ugnjetavanja i eksploracije;
svet u kojem je svakom omogućeno slobodno i neograničeno samoostvarenje
kao ličnosti i u zajednici sa drugim Drugima.